

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ (UNEC)
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

NƏSİRLİ FAİQ FUAD

**Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan
investisiyalar və onların səmərəliliyinin
tədqiqi
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASIYA**

İxtisas şifri və adı:

060509 Kompüter elmləri

İxtisaslaşma:

İqtisadi informasiya texnologiyası

Elmi rəhbər:

i.e.n. , dos A.A.Quliyeva

Magistr proqramının rəhbəri:

akad. Ə.M.ABBASOV

Kafedra müdiri:

akad. Ə.M.ABBASOV

Bakı – 2020

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. YENİ İQTİSADİYYATDA İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARINA QOYULAN İNVESTİSİYALARIN NƏZƏRİ METODALoji ƏSASLARI	7
1.1 Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların müasir nəzəri trendləri	7
1.2 İnformasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların səmərəliliyi :	14
problemlər və perspektivlər	14
1.3 İqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların iqtisadi inkışafa təsiri	32
II FƏSİL. İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARINA QOYULAN İNVESTİSİYALAR VƏ ONLARIN SƏMƏRƏLİLİYİ	37
2.1. İnkişaf etmiş ölkələrdə yeni iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyaların təhlili	37
2.2 İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə informasiya texnologiyaların istifadəsi və onlara qoyulan investisiyaların səmərəlilik məsələləri	40
2.3 Müasir mega-texnologiyalar və onların iqtisadi səmərəliliyi	49
III FƏSİL. MÜASİR AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA İT-NİN İNKİŞAFI VƏ SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMLƏRİ	54
3.1 Azərbaycanda İT-yə qoyulan investisiyaların əsas mərhələləri	55
3.2 Azərbaycan informasiya texnologiyasına qoyulan investisiyalar və onların təhlili	57
3.3 İnformasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların səmərəlilik modeli (səmərəlilik indeksinin işlənməsi)	62
NƏTİCƏ	67
ƏDƏBİYYAT	69
PE3IOME	73
SUMMARY	74

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Ölkə iqtisadiyyatındakı makroiqtisadi sabitliyin və bir neçə sosial-iqtisadi məsələlərin həlli üçün səmərəli investisiya mühitinin yaradılması əsas şərtlərdən biri hesab edilir. Lakin investisiya qıtlığı iqtisadiyyatın texnoloji bazasında yenilikçi tələblərə uyğun olaraq təzələnməsinə izin vermir. Bu da özlüyündə iqtisadi geriləməyə gətirib çıxarar. Ölkənin investisiya imkanlarının, eləcə də, innovasiya yönümlü investisiya imkanlarının artması istehsalın strukturunun dəyişən bazar konyukturasına müvafiq olması təmin edir. Dövlətdəki investisiya siyasəti ölkənin iqtisadiyyatında müxtəlif sferalarda tələb olunan kapital qoyuluşundakı səviyyə və strukturunu təmin edən, investisiya aktivliyini artıran bir-birilə sıx əlaqəli məqsədlərin kompleksidir. İnvestisiya siyasətinin olması investisiya mənbələrinin müəyyən edilərək səmərəli sahələrə yönəldilməsidir. İnvestisiya siyasətinin xarakteri iqtisadi proseslərə müdaxilənin səviyyəsi və bu siyasətin vergi, maliyyə-kredit, amortizasiya, qiymət, gəlir və digər sahələrlə mövcud əlaqəsi ilə izah edilir. Bu siyasətdə dövlətin rolu yatırım-obyekti və yatırımcı-obyekti münasibətlərində qaydalan müəyyən etmək, iqtisadi sistemdə özünü tənzimləmə və sərbəst inkişafı üçün imkan yaratmaqdadır. Bu siyasət 1) tənzimləmə və 2) stimullaşdırma kimi 2 fərqli bölmədən ibarət olub, tənzimləmə sistemində mövcud olan bir qoyulmuş kapitalda kapital vahidinə əsasən maksimal pul əldə olmasını nəzərdə tutulur. Stimullaşdırılan element isə max. sayda pul yatırımı cəlb olunmasına nail olmaqdır.

Bildirilmiş qeydlərə əsasən qeyd edə bilərəm ki, dissertasiya işindəki mövzu günün aktuallığını əks etməklə yanaşı və mövzunun tədqiqatı məsələyə kompleks yanaşma istəyir.

Tədqiqat işinin metodu. Tədqiqat işinin yazılması zamanında həm analiz həm də sintes, eyni zamanda həm induksiya, həm də deduksiya metodlarından geniş bir şəkildə istifadə olmuşdur. Xülasə, analizin metodu tək mövzu bütünlüklə tam görürülmüş, həmçinin sonralar hissələrə (fəsillər) bölünüb ayrı-ayrılıqla təhlil edilmişdir. Sonrasındasa sintez sistemi vasitəsiylə bu ayrı bölmələr iqtisadi sistemin üzərində birləşdirilmişdir. İndukseyə sistemi vasitəsi ilə diplom işi barədə iqtisadi cəhətdən faktlar toplanmış, sistemləşdirilib daha sonra araşdırılmışdır. Sonrada deduksiya sistemi sayəsində isə toplanmış faktlarına əsasən nəzəri sonluqlar, ümumiləşmiş prinsiplər, başqa cür desək, əməli fəaliyyət üçün lazimi məsləhətlər müəyyən edilib.

Tədqiqat işinin vəzifələr və məqsədi. Tədqiqat işinin məqsədi yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyalar və onların səmərəliliyinin tədqiqidir. Bu məqsədə çatmaq məqsədilə aşağıda olan vəzifələrin həyata keçirilməsi mütləqdir :

- Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların müasir nəzəri trendləri təhlil olunur ;
- İnkişaf etməkdə davam edən ölkələrdə informasiya texnologiyaların istifadəsi və onlara qoyulan investisiyaların səmərəlilik məsələləri.genişmiqyaslı təhlillər vasitəsilə tədqiq olunur ;
- Azərbaycanda mövcud informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların iqtisadi inkişafa təsiri əhatəli təhlil olunub və ölkəmizdəki mövcud səmərəlilik təklifləri irəli sürülüb ;
- İnkişaf etmiş ölkələrdə yeni iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyalar əhatəli şəkildə tədqiq olunur ;
- Müasir mega-texnologiyalar və onların iqtisadi səmərəliliyi əhatəli şəkildə tədqiq edilib.

Tədqiqat işinin predmet və obyektı. Tədqiqat işinin predmetində yeni iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının təhlili dayanır. Tədqiqat işinin obyektı informasiya texnologiyaları sahəsində qoyulan investisiyaların səmərəliliyinin müəyyən olunmasıdır.

Tədqiqat işinin öyrənilmə vəziyyəti. Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyaları sahələrinə qoyulan investisiyaların səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri bir çox nəzəriyyəçilər, o cümlədən də J. Hirshleifer, İ. Fesher, L. Hietman, Фахрутдинов И.З., Михайлушкин А.И., Шимко П.Д., və digərləri tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Bu sahənin tədqiqində yerli nəzəriyyəçilərdən Hacıyev N., Hüseynov T., Məhərrəmov A.M., və digərləri iştirak etmişlər. Lakin günümüzün aktuallığı bu sahədə hələdə müəyyən boşluqların olduğunu göstərir.

Tədqiqat işinin informasiya mənbəsi. Tədqiqat işin informasiya bazasının əsasını yeni iqtisadiyyata mövcud investisiya qoyuluşları sahəsində yerli həmçinin xarici nəzəriyyəçilərin ədəbiyyatlarını, məqalələrini, eyni zamanda da bu sahədə hazırlanmış elmi çıxışlardan təşkil edilib. Tədqiqat işinin yazılmasında həmçinin, internet informasiya ehtiyatları məlumatlarından lazimi qədər istifadə olmuşdur.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti və elmi yeniliyi. Tədqiqat işin elmi yenilikləri əsasında :

- Azərbaycanın IT -yə qoyulan investisiyaların əsas mərhələləri müəyyən olunmuşdur ;
- İnformasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların səmərəlilik modeli müəyyən olunmuşdur və təkliflər irəli sürülmüşdür ;
- Müasir mega-texnologiyalar və onların səmərəlilik istiqamətləri aşkar olunmuşdur ;

İşin struktur və həcmi. Tədqiqat işi giriş, təkliflər, nəticə və 3 fəsildən təşkil olunmuşdur. Disertasiya işində son bölüm-nəticədə tədqiqatın istinad olunduğu ədəbiyyatın ardıcılıq siyahısı qeyd edilmişdir.

I FƏSİL. YENİ İQTİSADİYYATDA İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARINA QOYULAN İNVESTİSİYALARIN NƏZƏRİ METODALoji ƏSASLARI

1.1 Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların müasir nəzəri trendləri

Sərmaye hərəkətindəki neoklasik nəzəriyyəsi klassik ümumdünya ticarətin nəzəriyyəsinin əsasına dayanır. Bu nəzəriyyəyə dayanan əsaslardan biri də Rikardonun ümumdünya ticarətdəki müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsidir. Məhz o nəzəriyyəyə əsaslanmış ingilis iqtisadçısı olan Mils C. (1806 - 1873) 20 -ci əsrdə dünya üzərində birinci dəfə olmaqla ölkələr arasındakı mövcud olan kapital hərəkətindəki nəzəri əsasları araşdırdı. Rikardodan sonra Mils isbat etdi ki, ölkələr arasında mövcud mənfəət normasında qeydə alınan fərqlərə əsasən aklital hərəkət edir. O, bunun ilə yanaşı, eyni formatda bildirmişdir ki, aradakı fərqlər elə bir yüksəklikdə olmalıdır ki, yatırımcının xarici ölkədəki riskini təmin etmiş olsun. 19 -cu əsr ortalarında yaşamış ingilis filosofları Qobs D. və Kayns C. həmçinin də ingilis iqtisadçısı olan Seyn M. İstehsal olunmuş amillər arasındakı mövcud nisbət konsepsiyayı beynəlxalq kapital hərəkətinə şamil etdilər. Misal üçün Kayns ümumdünya ticarət və məsrəf hərəkətinin alternativ olması haqqında çox mühüm bir fikir irəli sürərək ortaya çıxardı. Kayns bildirdi ki, istehsal edilmiş amillərinin hərəkəti müəyyən şərtlərə əsasən ümumdünya ticarəti əvəzləyə də bilər. Ümumdünya maddi vəsait hərəkətində olan neoklasik nəzəriyyəsi ciddi bir şəkildə 20 -ci əsrin birinci onilliyində Hexşer E., Ohlim B., Nurse R. və İrevson K., tərəfdən formaləşdırılmışdır (Ломакін В.К., 2007, с.81).

Hexşer öz metodu üzərində eləcə də sonuncu faydalılıq nəzəriyyəsinə əsaslanıb istehsal amillərinin qiymətlərində beynəlxalq tarazlığa yönəlmiş meyil haqqında tezisilə bağlı fikirlər irəli çəkdi. Meyl təkcə beynəlxalq ticarət deyil həm də məbləğ

və say nisbətindəki müxtəlifliyi fərqli ölkələrdə müxtəlif edilmiş istehsalat amillərinin beynəlxalq hərəkətinin vasitəsiylə özünə yol açır.

Ohlim B. Öz ümumdünya ticarətin nəzəriyyəsində bildirir ki, istehsal məhsulların beynəlxalq hərəkəti fərqli ölkələrdə onlara fərqli tələblər olmasıyla əlaqədardır : istehsalat məhsuldarlığı səviyyəsi aşağı ölkələrdən gedib, yüksək ölkələrəysə gəlir. Ohlim hesab edirdi ki, maddi vəsait üçün məhsuldarlıq həddi hər şeydən əvvəl faiz dərəcəsilə aşkar olur. Həmçinin o, ümummilli kapital hərəkətinə təsir olunan bu kimi əlavə amilləri də deyirdi : gömrük problemləri (malın hərəkətinə mane olur və elə bunun üçündə əcnəbi investorları hər-hansı bazara daxil olma üçün vəsait ixrac etməyə məcbur qalır), şirkətlər daxili kapital qoyulmalarının əraziyə uyğun diversifikasiyanın səviyyəsini qaldırılması, ölkələr arasında siyasi cəhətdən fikir fərqlərinin yaranması eləcə də, ölkədən-kənar investisiyalarda nəhəng risklərin mövcudluğu və s.

Nurse ümummilli kapital hərəkətinin fərqli sistemlərini yaradıb, belə bir nəticənidə əldə etdi ki, tədarük ixracatının çevik şəkildə artması ilə yanaşı maddi vəsaitlərə olan tələb də öz növbəsində artır və bununla yanaşı daxil olur (və yaxud əksi).

İverson Karls beynəlxalq kapital dövriyyəsinin realist və tarazlanan (yəni ki, ödəniş balanslaşmasını tənzimləyən) olmaqla 2 yerə ayrılması tezisini yazdı və əsaslandırırdı. Karls həm də qeyd etdiki, vəsaitin müxtəlif növləri fərqli beynəlxalq hərəkət sürəti qabiliyyətinə sahibdir. Eləcə də İvarson bir məqalə də əsaslandırırdı hansı ki, məhsuldarlıq intervalı aşağıdan çox yuxarı olan yerlərə aparılması hər iki ölkə üçün istehsal amillərinin daha sərfəli və yararlı istifadə edilməsini göstərir.

Beynəlxalq sərmayə istiqaməti nəzəriyyəsi Kayns və ondan sonrakı bu sahədə ixtisaslaşmış mütəxəssislər tərəfindən daha çox inkişaf olundu. Keynes və neokeynes nəzəriyyələri kapital yönləndirilməsi və ödəniş miqdarının vəziyyəti arasında qeyd

edilmiş bağlılığa əsas diqqət etməlidirlər. O düşünürdü ki, vəsaitin hərəkəti ümumilikdə əksər ölkələrin ödəniş balansındakı mövcud tarazlığın dağılması ilə əlaqədar ortaya çıxır.

Keynesin fikirlərini inkişaf etdirərək Maxlum G. Onlar üçün 3 ən əsas qeydini bildirdi :

- Əgərki ölkədəki ödəniş tarazlığı müsbət qalıq olaraq qədə alınarsa, o halda kapital ixracının ixracın idxal artıqlığını balanslayıb, bununla da yanaşı bu ölkədəki mövcud mal bazasındakı məhsulların o məhsulun alıcılarına eyni baza məhsulun alış sayının artırmağına imkan verir. Nəticə etibarı ilə, istismar ixrac olunmuş ölkələrin daxili gəliri çoxalır ;
- Ölkədəki yığılma meyli çoxdursa, daxili milli yatırımlar nisbətən azdırsa, onda kapital ixracın bu məsələyə əsasən çoxalması müvafiq olaraq daxili qazancını artırır eləcə də işgüzar aktivliyi gücləndirir ;
- Kapital daxilində idxal edən coğrafi ərazilərdə daxili iqtisadi duruma təsir etməsi kapitalın formatından və daxil olmasıyla bağlıdır : texnika gətirilməsi ilə əlaqədar və birbaşa investisiyalar maşın üzərində olduğu üçün daha səmərəli olmasıyla yanaşı, portfeyl yatırımlar da valyuta əskinazları bazarında aktivləşməyə təsir edir və qaldırır.

Xorot R. öz iqtisadiyyat dinamika modelinə əsasən dediki, kapital miqdarı bol olan məkanlarda iqtisadi cəhətdən artımın sürəti nə qədər azalırsa, bu ölkədən mal-məhsulun ixcaratı elə o qədər də yuxarıdır. Dolar İ. ticarət balansını və məşğulluq problemlərini araşdıran zaman qeyd etdi ki, kapitalın ixracı həmin ölkənin xaricdəki kapitaldan gələn maddi artım sürətilə yerli vəsait qoyuluşlarının çoxalma sürəti aralarındakı nisbətdən asılıdır. Əgər ölkədəki yatırımlar qoyulmuş pul yatırımındakı qazanclara nisbətdə sürət ilə çoxalırsa, bu zaman ticari tərəzi pozitiv (+) qalığa

bərabərdir. Hansısa halda daxili investisiyalar, yatırım gəlirlərindən düşük sürətlə artırsa, o müddət ticari balansı passiv (-) olacaqdır.

Neokəynis əsasnamələrinə görə inkişafameyilli ölkələr tərəfindən Asiya ölkələri ilə yanaşı, Latin Amerikası eləcə də, Afrika ölkələrinə edilən maddi köməkliklərin əsasını özündə cəmləyir. Bu əsaslanmaya əsaslanıb 3 -cü dünya ölkələrindəki kapitalın ixracı, işgüzar fəallıq həm kapitalın ixrac, o cümlədəndə qəbul edən ölkələrdə artırır. Amma, bu cür kapital xaric olunmasına yüksək rəks səviyyəsi həm də məhz bu məkanlardakı siyasi yönlənmələr mane etdiyi üçün qərib dövlətlərdə belə tərz kapital ixracatını təşviq etməyə (ilk növbədə ölkə paylarını artırmaq yolu ilə) məcburdurlar.

Birbaşa investisiyalar haqqda nəzəriyələr Haymeer S., Keyvz Q., Stefan P., Kindlerberiq P., Maqi P., Jonson C., Lakri R. tərəflərindən yaradılıb təkamül edərək irəliləmişdir.

Bir-başa pul qoyuluşları nəzəriyələrində olduğu kimi belə tip yatırımların çox iri rentabelli olma səbəbini araşdırmaq baxımından genişzolaqlıdır. Həqiqətdə belə sual ortaya gəlir : rəqabət qarşıdurmasında özünün risklərinin minimum həddə düşürməyə səy göstərən şirkətlərdə əcnəbi müəsisələrdə dərin miqyaslı vəsait qoyub, onda öz tamamilə nəzarətinə tabe olub, bütünlüklə riskləri özünün öhdəsinə alır. Aydın olduğu qədər ilə qarşıdurma olan şirkətlərdə təsadüfi hallar kompleks şəkildəfərqli ölkələrçün müxtəlifdir. Bu risklərin ən aşağı səviyyəyə endirməkçin çalışan yatırımcılar özlərinin aktiv vəsaitlərini bacardıqları dərəcədə artıq diversifikasiya (çoxşaxəlilik) eləyəcəkdir ki, onları da ayrılıqla təhlükələrdən qoruya bilsin. Pulun həddən artıq böyük hissəsini hər-hansı investisiya səbətinə bağlamaqsa təhlükəli hesab edilir. Nəticədə, investor riski min. səviyyəyə salmağın digər üsulu da kapitalın diversifikasiyasının təmin olunmasıdır.

Birbaşa ixrac olunan investisiyaların mənfəətlik dərəcəsinə təsiri keçən amillər araşdırılarkən bəsit bir rəqabət mexanizmin ruhuna əks olan şirkətdəki üstünlüyü (firm-special advantages) mövhumunu qeydə almaq lazımdır. Bu tərz bir maraqlı sual meydana çıxır ki : əcnəbi ölkədəki hyatırım edən şəxs hansı səbəbə yerli sahibkarlarla özlərindəki bazarda rəqabət aparır ?. Ona görə ki, bütünlüklə aydın şərtlərin içərisində daxili firmalar milli bazardakı yad investorlara nisbətdə yerli oynama qaydalarını daha dəqiq bilirlər. Əlavə olaraq uzaq məsafədən idarə olunma yad investorlar üçün başqa əlavə xərclər də istənilir : məsafədə itirilən xərcləri və rabitəyəyin olan çəkilən xərclər çoxalması ilə yanaşı, ən başlıcası isə bir-birlərini anlamamaq təhlükəsi əsasdır. Bu cür bir sıra genetic üstələmələrə sahib olmuş daxili təşkilatı qabaqlamaq üçün, əcnəbi şirkətin daxili rəqabəti üçün əlçatılmaz olan hər hansısa mühim üstünlükləri olmalıdır. Adətən belə şərtlər texnoloji pottentə malik olmayla əlaqəlidir. Kənar firmalar şəxsi şirkətlərində yüksək dərəcəli beynəlxalq titulu uyğunlaşmış bir formada həddindən artıq kənar dövlətlərin bazarlarına çox rahatlıqla qatıla bilər. Müəsisə pulgətirən investisiyanı başqa söz ilə istehsal əməliyyatlarını hər bir ardıcılıqda bir kordinasiya edirlər ki, o sinxronlaşdırma hesabına istehsalçun çəkilən pulu xeyli azaldıb aşağı salsın. Firmada çağdaş idarəetmə strukturunu qurmaqla bundan əlavə marketingi fəal təşkil etməklə külli miqdardaca mənfəət qazana bilər. Bu tip avantajlara sahib olmuş müəsisə öz ölkəsində əldə etdiyi pul vahidindən daha da artıq miqdarı götürmə qabiliyyətinə malikdir. Onlardakı ölkədaxili vəsait digər firmaların mənfəətindən də lap çox olması lazımdır. Əks halda beynəlxalq bazar adi valyuta vahidlərinin bir yerdən digər yerə hər hansı bir sərmayə qazanmaq məqsədilə adı yönəltmələrdən təşkil edilərdi.

Beləliklə deyilənlərdən bu cür bir nəticə çıxarmaq olur ki, dərhal kənar pul qoyuluşlarında rəqabət şərtləri deyil, idarələrdə xüsusilə özəlliklər mühüm

roldadır. Bütün bunlarsa araşdırmaçılar üçün investisiyalarla dünya bazarı üzərə fərqləndirmə o cümlədən, əlaqə olduğunu qəbul olunmağa məcbur etmişdir. Bu vəsiləylə bu yöndə 2 fikir var :

1. Heymer S. görüşü. Heymer 20ci əsr sonlarında yazdığı disertasiyada idarənin özəl üstünlüyü mövhumuna bir-başə kənar investisiya əsasnaməsini klassik qeyri dəqiq rəqabət (fərqli bazarlar üçün) sistemilə birbirinə calamaq səbəbindən bir metod tək nəzərə alınmışdır. O düşünürdü ki, yad investor hansısa bir strukturda çalışan inhisarcıdır. Xarici pul qoyuluşları rəqabətini sıxmaq və bazardakı mövcud nəzarəti öz əlinə almaq səbəbindən edilir. Həqiqətdə bu tip hallar fərqli bazarlarda gözə çarpacaq dərəcədə nəzərə çarpır. Misal üçün bir X firması öz rəqibləri ilə bacarmadığı üçün müəyyən addım atıb xaricdə bir filial açır. Bunu ona görə edir ki, belə filial rəqibi açarsa, onu qabaqlamış olar və nəticə etibarilə onun bazarını öldürə bilər. Belə tip hadisələr olarsa bu müdafiə məqsədli investisiya adlanır.
2. Özünkiləşdirmə üsulundan istifadə edən ilk dəfə Sterifan Magi 80 -ci illərdə üsulun əsasını qoymuşdur. Heymerin fikrinin tam əksinə idarəni vəsait yatırmaq üçün məcbur edən vacib üstünlükləri sektordakı məhsulu sahəsində sərbəst qarşıdurma üçün elə də çox nəhəng təhlükə kəsb eləmir. Tam tərsi olaraq bu cür müsbət göstəricilər müəsisəyə, bir tək yenidənqurma məhsulları yönündə xidmət hüququ qazandırır. Söhbət xidmət müəsisəsində idarəetmə səviyyəsinin ixtisaslı formasından, istehsalçıların istək və tərzə haqqda yüksək intellektli informatik sistemdən, yeni yaradılmış patentlərdən, bazar səviyyəsinin məxsusi qaydalarından gedir. Belə özəlliklər isə birmənalı şəkildə hər zaman bazar üzərə nəzarəti ələ almağa şərait yaradır.

İdarə strukturlarının xüsusi üstünlükləri onların daxili bazarda necəki yeni istehsalat gücləri yaratmağa vadar edirsə, o cümlədən də xarici birdəfəlik pul yatırımını qoymağa həvəsləndirir. Təşkilat bir-başa kənar investisiyalar üçün iqtisadiyyat yönümlü əsaslanması yerli ərazilərdə qərarların qəbulu bölməsinin artırılması ilə birlikdə mənfəətin çoxalmasıyla əlaqəlidir. Şirkət çox zaman çalışır ki, özünün üstünlüklərindən yaranan qazanclarını mənimsəyib nəzarətilə mülkiyyəti əlinə alsın. Əgər mülkiyyət və nəzarəti kiminləsə bölüşdürmək məcburiyyətində qalarsa, fərdi xüsusiyyətlərini itirə bilər. Nümunə olaraq, istehsalatda fəhlələrin təşkilatın təcrübəsinə uyğun dəqiq təşkilat və idarə olunma olduğu durumda, nəzarətin digər şirkətlə bölüşdürülməsi, məhsulun keyfiyyətini və istehsalatın səmərəliliyini aşağı endirər. Firma nə zaman ki, fərdi sirlərində yad ortaqlar üçün sərbəst formada yol açarsa o sirlərdə kolleqalar arasında rəqabət zamanı idarənin əleyhinə rahatlıqla işlənər.

Mənimsənilmə metodologiyasında Heymerin düşüncəsindən fərqlənərək sərmaye potensialını aydınlaşdırmağa yol açır. İşlərin mürəkkəb və qiymətli bilikdən asılı olduğu daha ali texnologiya tətbiq edilmiş sahələrdə sırf əcnəbi investisiyaların böyüklüyü daha qabarıq, aşkar görünür. Fəqət burada müzakirə, çətinliklə qonşu dövlətlərdə əməliyyatların artdığı anda texniki üstələmədə bəhrələrinin istismarının özü tərəfdən qəbul olunacağına zəmanətin verilməsidir.

Özünkiləşdirmə üsulu ilə bərabər Heymer görüşünün məhz sərmayelərində ölkədəki siyahi məsləhətdə ziddiyyətlərdən ibarətdir. Mənimsənilmə nəzəriyyəsi isə tamamilən əksi istiqamətdə əsas qərrib investisiyalar hər tərəfli təşviq olunmalıdır.

1.2 İnformasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların səmərəliliyi : problemlər və perspektivlər

İnvestisiya qoyuluşunun təminatı prosesi bir necə bu tək problemlərin həll edilməsini istəyirki, onları da ən əsas 2 hissəyə bölmə mümkündür :

1. İlk əvvəl ələyatımlı sərmayə vəziyyətində inkişaf etdirilməsi səbəbi ilə əsaslı tədbirlərin baş vermə ehtimalını demək olar. Bildirmək olar ki, oxşar tədbirlərin görülməsinin axırncı mərhələsində yatırımların geniş miqdarda çoxalmasına səbəb olmuşdur.
2. Nöbəti addımda investisiyaların konkret yön alması texniki tərəqqidə ucalmalıdır. Digər sözlə ifadə etsək, əcnəbi yatırımlar siyasətində çağdaş standartları ödəyən bilən texnologiyaların əsas götürülməsinə cəhd edilməlidir.

İfadə edək ki, konkret bir metodologiyanın əsasları sayəsində müxtəlif sərmayə qoyulmalarının iqtisadi yönümlü səmərəlilik müəyyən olunur. İttifaq dövrünə nəzər salsaq daha çox keçmişdə olan iqtisadiyyatda maliyyə qoyuluşlarının bölünməsi planauyğun şəkildə bir metodologiya fəaliyyətində imiş və buna əsasən də çoxsaylı metodoloji sənədlər yaradılır. Çox geniş şəkildə yayılmış üsullardan istifadə olunaraq müəyyən lərdirşəsi zamanı pul yatırmasında çox sayda istehsalatın təyin olunmasına və xərclərin sayına əsaslanırdı. Məhz həmin o yanaşma variantı çox zaman maliyyə qoyulmalarının ideal üsulu olduğu üçün, bütün sektorlarda o metodu rəhbər tutub ilhesabı sərfiyyatını, gələcəkdə qazanacağı maddi vəsaitini və onların nisbətindən alınan normativlik faiz əmsalıyla təyin olunur.

70 -ci illərdən etibarən yeni yanaşma texnikası və metodları inkişaf etdirilməyə başlandı ki, bu da vəsait qoyumlarının iqtisadi cəhətdən səmərəli olmağına yol açdı. Beləliklə, iqtisadi qazancın əldə edilməsi üçün həm də qeyri

islahat sahələrinə də müəyyən publik yatırımları edilir, eləcə də industriyalı sahələrdə də geniş miqyaslı istifadəyə başlanılmışdır. Digər bir mənada, maddi vəsait yatırımlarında iqtisadi cəhətdən əlverişliliyin obyektiv şəkildə aydınlaşdırılması bütöv və qarışıq formada olması müəyyən edilir. Mövcud olan bu yanaşma formaları kapital qoyulmalarında üsul seçilməsi üçün yaxşı təsir etmişdir. O dövr üçün belə bir davranış xoş qarşılanmırdı. Fəqət, bir müddət sonra ortaya çıxmış qabarıqşəkilli fərqlər, ölkədən kənar investisiyaların gətirdiyi qazancın nə dərəcədə səmərəli olmasıyla dünya iqtisadiyyatında ən mühüm təcrübəyə çevrilmişdir. Dövrümüzdə dünyadakı ölkələrin hər birinin öz səmərəlilik modeli vardır. Belə çıxır ki, dövlətin sosial rifahını yaxşılaşmasında edilən yatırımların böyük əhəmiyyəti vardır. Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq İnkişaf və Əməkdaşlıq Fondunun ümumdünya gəlir dövriyyəsi ilə bağlı sonuncu hesabatında xarici investisiyalar idxal olunmuş dövlətlərdə 5 əsas səmərəlilik modeli qurulur :

1. Gəlirin əsası və yatırımın qoyulmasının miqdarının artırılması ;
2. Dahada inkişaf etmiş innovativ texnologiyadan istifadə, tətbiq və davamlılığı ;
3. Ölkədən xaric edilmə qabiliyyətinin qaldırılması ;
4. İşsizlik səviyyəsinin məşğulluqla əvəzlənməsi ;
5. Ətraf mühitə ziyan vurulmaması ilə bağlı tədbirlər.

İqtisadi əlverişlilik həm də məhsuldarlığın qaldırılmasına, keyfiyyət göstəricisinin yüksəlməsinə təsir etdiyi qədər başqa iqtisadiyyat məsələlərinə də həllinə yol açır. Cari məsələlərin formasına əsasən bildirmək olur ki, bu günümüzdə yatırım qoyulmaların əlverişliliyini müəyyən etməklə 2 əsas hissəyə ayrılır ki, bunlarda iqtisad və sosioloji tiplərə bölünür.

İnvestisiya oturmaunun iqtisadyönümlü səmərəsini müəyyənləşdirilməsi vaxtı əsasən qarşılıqlı əlaqədə istehsalatda olan xərclər ətraflı şəkildə aydınlaşdırılması tələb olunur. Bütövlükdə edilən məsrəflər istehsal edənə onu tələb edən şəxs arasında məbləğ müəyyən olunduqdan və qazanc təyin olunaraq ümumi yatırım dəyərləndirilir. Məhz bu zaman dəyərləndirilən amillər siyahısına xammalın maya dəyəri, istehsal olunma xərci, hazırlanma xərci, enerji tutumu, istər texniki istərsədə digər cəhətlərdən hesablanan keyfiyyət miqdarı, gətirə biləcəyi qazanc, günün tələbinə uyğun olma şərtləri istehsal olunma ardıcılığı, ətrafa verdiyi xeyirlər və zərərlər və s. tək amillər də daxildir.

Yatırmalara uyğun olan nəticələrin müəyyən olunması zamanı normativlər, standartlar və hüquq qorunması kimi məsələlərdə öz əksini tapması lazımdır. Belə mənada investisiya oturmalarının sosioloji qiymətləndirmə dərəcələri aşağıdakılardır :

1. Yeni iş yerlərin artırılması ;
2. Əhalinin sosial və mədəni vəziyyətinin, şəraitinin yaxşılaşdırılması ;
3. Əmək vəziyyətinin status yenilənməsi ;
4. İstehsalat heyətinin düzgün struktur təyinatı ;
5. Əhalinin sağlam yaşam tərzinə ziyan vurulmaması, əksinə yaxşılaşdırılması ;
6. İnsanların dəqiq şəkildə dəyərləndirilib, qiymətləndirilməsi ;

İnvestisiya yatırımların səmərəsi bir çoxtəyinat üzrə eləcədə, ölkə iqtisadiyyatında, mikro və makro iqtisadiyyatda, yeni texnoloji inkişafda, yeni icadlar, ixtoraların olunması kimi dövlətdə çoxlu elmi işlərin aparılması, məsələyə uyğun fabrik və zavodların yaradılması istərsə daxili, istər isə də xarici investorların cəlbiyyatı həm də yüksək mənfəət qazancına gətirib çıxarır. Yenəcə

yaradılmış müəsisə və təşkilatlarda səviyyə illik ticari bazara çıxarılan yəni, topdan satış qiymətinin bu məhsul üzərində qoyulmuş kapitalın nisbətilə müəyyən edilir.

Makro səviyyəsində əlverişlilik göstəricisi insanların maraqları, məsələnin icra olunmasında inkişafı olan region, sahə, firma və təşkilatların maddi maraqları əks olunur. Elə bu mənada makroinvestisiya qoyuluşunda iqtisadyönümlü səmərəlilik əmsalı aşağıdakıdır :

$$I = \frac{\Delta A}{K}$$

Müəyyən edirik ki,

I - Pul yatırımının qoyulma səmərəsi ;

ΔA - Qazanc vahidi ;

K – Daxili və xarici tərəflərdən qoyulan investisiya miqdarı .

Deyə bilərik ki, vəsait yatırımı nəticəsində əldə edilən qazanc yalnız daxili gəlir artımı deyil, həmçinin də investisiya qoyulmalarındakı sosioloji aspekti əhatə edir. Ümumiliklə fərqli-fərqli yatırımların təhlil olunarkən müqayisə edilməsi və ən çox vəsait gətirən təyini iqtisadiyyatda müsbət effektləri göstərmək qabiliyyətinə səbəb olur. O vaxt bu səmərəlilik göstəriciləri aşağıdakı tiplərə bölünüb, analiz edilir :

1. Sosial və ekologiya cəhətdən dəyərləndirilmə - Pul qoyulmasında iştirak edənlərlə birlikdə məhsulun ərsəyə gəlməsinə qədər hər kəsin o cümlədən, proseslər icra olunan şəhər, region, ərazidəki insanların və ekoloji ətraf mühitin zərər görməməsi kimi məsələlərin təhlili ;

2. Xarici ölkələrdə bankların, müəsisə, təşkilatların öhdəçilikləri ;
3. Sonuncu ərsəyə gəlmiş istehsal mərhələsi – Bu addımda qoyulmuş maddi vəsaitlər xarici və daxili sayılmaqla bazarda dəyərləndirilməli, tsiklik dövrlər yerli ticari məhsul kimi istifadəyə çıxarılması, ya da digər yönəldən gələn gəlirdir ;
4. Maliyyə-Kredit nəticəsi – Burada olan göstəricilər sərmayeyönümlü və dolayısı yolla istifadə olunan maddiyyatı əks etdirir. Sərmayə yatırımında iştirakı keçən şəxslər : hüquqi və fiziki olmaqla hər birinin bazardakı qiymət dəyişikliyinə uyğun təsiri ilə bağlı məlumatlandırmaq daxildir ;

Beynəlmiləl dövlətlərdə nəhəng həcmdə olan investisiya obyektləri, bu yatırımda qoyulmanı həyata keçirən zaman iştirak edən digər ölkələrdə də iqtisadi cəhətdən əhəmiyyət kəsb edir. O zaman beynəlxalq ölçüdə bütünlüklə əmtəə və xidmətlərin göstərilməsi başlıca amildir. Belə olan zaman qeyd olunmuş tərkib hissələrini sadalamaq olar :

1. İnvestisiyalarda iştirakı olmuş mühitlərdən əldə edilmiş ekologik nəticələr ;
2. İstehsalatdan sonra alınmış son nəticələr ;
3. Yatırımlarda rol oynayan və olmayan tərəflərin mənfəət və xərclərlə bağlı bildirişləri və sonluqların bildirilməsi.

Qeyd etmək olarki, sadalanan amillərə görə nəticələrin alınması yatırma zamanı dövlət tərəfdən həyata keçirilir və diqqətlə analiz edilir.

Beynəlxalq ticari bazar iqtisadiyyatına əsasən uzun zaman sürən xərclər eləcə də, uzun zamanlıq gəlir gətirəcəyini düşünülməyən gəlirlər investora əvvəlcədən məlum olmalıdır. O nəticə çıxır ki, azad şəkildə rəqabət mühitində xüsusi sahibkarlara

(hüquqi şəxslər) yol açılması, geniş imkanlar yaradılması investisiyalarda tipaj müxtəliflikləri yaradır. Maliyyə məzmununa management qərarının qəbul edilməsi prosesində fikirdə tutulmuş yatırımının gələcəkdəki pul həcmi ilə müqayisəsi və dəyərləndirilməsi durur.

Müqayisə olunmuş dəyərlər fərqli zaman anlarına aid olmuş olduğu səbəindən əsas məsələ düzgün və dəqiq müqayisəsidir. Müvcud şəraitdəki cari infilyasiyası həddindən, ölçü və miqdarından, daxilolma proqnozlaşdırılmasından və s. kimi amillərdən aslı olaraq bu məsələyə fərqli baxışdan yanaşmaq olar.

Global şəraitdə baş verən pul qoyulmaları səmərənin müəyyənləşməsi baxımından cürbəcür metodlardan istifadə olunmaqdadır və öz növbəsində diskontlaşmış və uçot qiymətləri ilə dəyərləndirməyə görə əsas iki istiqamətə bölünür :

1. Diskontlaşma – Xərc\Fayda və Alternativlər\Dəyər konseptologiyasına əsaslanıb bütünlüklə xərclərin uçot qiyməti nəzərində tutulur. Bu zaman təkcə büsbütün gözə çarpan material xərci yox, mənəvi məsrəflər də nəzərdə tutulur. Qazanc və çəkilən xərclərin qiymətləndirilməsi zamanı cari durum deyil, sonluq-nəticə araşdırılır.
2. Ümumi məzmunca , investisiya xarakteri daşıyan qərarqəbulu prosesində niyyətində olunan yatırım ilə gələcəkdə daxil olacaq sərmayenin müqayisəsi və analizinin edilməsi durur. Müqayisə etdiyimiz aspektlər fərqli zamanların olduğundan məsələdəki əsas təhlilədmə obyektı uyğunolmadır.

Müstəqilliyimiz əldə edildikdən dərhal sonra dövlətdə aparılmış islahat proseslərinin vacib tərəflərindən biri də ölkədənəknar pul qoymalarının perspektivi

artdı. Həmin yöndə götürülmüş olan tədbirlərə misal, xarici iqtisadi münasibətlərinin artımı və liberallaşmasını deyərik. Normaldır ki, liberalizm tədiyyə balansının təkcari əməliyyatları yox, həm də pulun hərəkəti hesablamaları əhatə edir. Təyin olunan aspektdən ilkin nəticə olaraq mövcud əməliyyatlarla üzərindən məhdudiyyətlər ən tez müddətdə aradan qalxmalıdır. Mövcud pul əskinazı əməliyyatlarında tamamilə heç bir məhdudlaşdırma olmaması haqda müvafiq qanunvericilikdə bəhs edilib. Müasir dövrdə bunun BFV ilə sazişindəki 8 -ci maddədə öz yerini tapmışdır. Respublikaya əcnəbi valyuta daxil olmasının məcburən satış edilməsi qanunu ləğv edilib.

Valyuta nizamlanması haqda – Azərbaycan Respublikasındakı Qanunlara əsasən maliyyə hərəkətindəki əskinazların aparılma fərqləri belədir :

- Birdəfəlik olaraq investisiyalar, yeni qazancların əldə olunması, təşkilat menecmentində iştirak hüququna sahib olma məqsədilə müəsisədə nizamnamə kapitalının səmayesi ;
- Qiymətli əskinazların əldə olunması ;
- Ərazi o cümlədən, torpaq sahəsilə birlikdə yaşayış binasının, qurğuların və cari ölkədəki qanunvericilikdəki daşınmaz mülk kimi qeydiyyatda alınmış obyektin mülkiyyət hüququnun , bundan əlavə bu tip əmlak hüquqları üzrə köçürmələr ;
- Əmtəə xidmətlərinin daxili və xarici olması əsası ilə 180 gündən çox zamanda ödəniş möhlətinin verilməsi.

Kənar kapitalların ölkəyə daxililə əlaqəli heç bir məhdudlaşdırma yoxdur. Azərbaycam xarici investisiyaların ən keyfiyyətli formalarından sayılan birbaşa əcnəbi yatırımlardan adam-başına düşən paya əsasən MDB ölkələri yox, bununla yanaşı Şərqi Avropada da qabaqcıl yerlərdən birinə layiq görülüb. Dövlətlə yanaşı

digər iqtisad subyektləridə dünya üzərində qabaqcıl ümumdünya əmtəə dövriyyəsi kredit təşkilatının yüksək pilləyə sahib banklarla əməkdaşlıq münasibətləri qurmuş və yüzlərlə nəhəng həcmə malik uzunmüddətli borc vəsaiti kimi cəb olunmuşdur.

Səmərəlilik yüksəldilməsinə dair ölkədəki bank sistemindəki kənar kapital iştirakı qazancılı şəkildə liberallaşmışdır. Beləki, ölkədən kənar bank vəsaitinin bank sistemindəki limiti ilə bağlı məhdudiyyətlər aradan qalxmışdır. Qanunvericiliyə əsasən əcnəbi investorlar tərəfdən qazancın repateriasiyasında icazə verilmişdir. Bu günümüzdə ölkədəki kapitalın uzaqlaşması yəni, valyuta tənzimlənməsi haqda qanun 8.1 -ci maddəsində qeyd edilmiş qanuna riayət edilir.

Yatırımlar kəmiyyətinin, həcmnin, keyfiyyətinin bərpa olunması məqsədilə ölkədəki investisiya mühitinin daha gücləndirilməsi üçün görülməli mühim işlərdən hesab edilir. Bu məqsədlə qeyd edilən tədbirlər həyata keçirilir :

- Şəxsə aid mülkiyyət qorunmasıyla kormapariv menecmentin təkmilləşməsi ;
- Formatından asılı olmayaraq mülkiyyətə bütün yatırımcılar üçün əlverişli mühitin yaradılması ;
- Yatırım fəaliyyətində normativ\hüququ anbarının daha çox da inkişaf edilməsi ;
- Daimi normativ\hüquqi rejim təmin etməklə hədəfi ilə ölkənin səlahiyyətinin çoxalması ;
- İnvestisiya obyektlərin seçimi həmçinin də analizi səbəbi ilə firmalar haqqında investorların məlumatlandırma sisteminin mükəmməlləşməsi ;
- Əmanətlərin yatırımlara daha da əlverişli transformasiyasını təmin edən çağdaş instutsional infrostrukturunun proqressiv prosesinə yardımının çəxəldılması ;
- Ticari infomativ təminatın yaxşılaşması, mühasibat-uçotun və statistiksin dünyəvi standartlara uyğunlaşdırılması ;

Respublika iqtisadiyyatının üstünlüklərini xaricdəki investorların iqtisadyönümlü maraqları qorunması baxımından bu siniflərə ayırmaq mümkündür:

1. Birinci sinif bölümündə bütövlüklə inkişafda olan respublikalara bununla yanaşı eyni olan ölkəmizə xas özəlliklərdir.
2. İkinci sinif üstünlüklərinə də dərhal respublikamızda mövcud avantajlardır. Həm (inkişaf etməyə meyilli) qabaqcıl ölkələrə həmçinin də Azərbaycana məxsus üstünlüklər bunlardır :
 - 2.1 İnkişafameyilli ölkələr nisbət ortalaması ilə artıq inkişaf etmiş ölkələrə baxanda potensialın dəfələrlə çox olduğunu görəcəyik. Bu elə bir mənağa gəlir ki, inkişafetmiş ölkələrdə gəlir əldə etmə potensialı əmsalı daha çoxdur. Məhz bu prinsipə əsasən yadelli investorlar və şirkətlər belə ölkələrdə investisiya qoymaq üçün həvəslənir.
 - 2.2 Daha böyük müəsisələr inkişafdan geri qalan ölkələrə baxanda daxiləki elə də güclü rəqabət yoxdur ;
 - 2.3 Külli miqdarda mənfəət götürmə fürsətləri geniş olan ölkələrə aiddir. Çünki onlar o zaman dahada çox risk götürürlər ;
 - 2.4 İnkişaf etməyə davam edən ölkələrin xarici investorları hüquqi məhdudluqlarla daxili investorlar ilə nisbətdə çox az fərqlənirlər ;

Ölkəmizə aid üstünlüklər olaraq buları qeyd etmək olar :

- Ölkəmizin mümbit coğrafi şəraitə əsasən nəqliyyat mövqeyinin ideal olması ilə yanaşı, müasir nəqliyyat şəbəkələri mövcuddur. Bu hal xarici dövlətlərlə daimi münasibətlər qurmaq imkanını yaxşılaşdırır.
- Təbii resurslu iqtisadi potensiala sahib olma imkanları.

- Texniki, iqtisadi mənbəyə malik bir neçə çağdaş sənaye müəsisələrində istehsalat bölmələri və infrastruktur obyektləri mövcuddur.
- Etibarlı elmi\texnoloji perspektiv və ixtisaslaşmış işçi qüvvəsi ehtiyatı.
- Xarici cəlb edilmiş yatırımlar həmçinin cəlb edilmiş investisiyaların müdafiəsi, xarici iqtisadi münasibətlər liberallaşdırılması eləcə də inkişafı haqqında bir çox mühim qanunlar, normativ\hüquqi akt qəbulu eyni zamanda onların baş tutması səbəbilə təşkilatı idarə strukturunun qurulması.
- Bir sıra beynəlxalq mötəbər xarici idarələrlə birlikdə təsərrüfat sahəsilə çalışan təşkilat yaradılması.
- Respublikamızın malik olduğu avantajlardan (global ixtisaslaşmış dövlətlərlə, ölkələrarası ümummilli müqavilələrin və sazişlərin imzalanması, iqtisadi sözləşmələrin bağlanması, regional iqtisadi birlik və təşkilatlara dail edilmə və s.) istifadə edərək investisiyaların cəlbinin tempini artırmaq həm də biznes proseslərin inkişafına maneçiliklər törədən maneələri ləğv etmək tələb olunur.

Belə deyə bilərik ki, əcnəbi investorlar iqtisadiyyatı təkamülyönümlü olan dövlətlərə maliyyə yatırımı qoyarkən 3 ən mühim risk təhlil edilir :

- İri həcmli iqtisad sabitliyi-iqtisadi artım, infilyasiya, valyuta məzənnəsinin riski və s.;
- İnstitusional riskə malik olma -xarici investisiya mühiti, korupsionist mərhələ və hüquqi tənzimləmə ;
- Beynəlmiləl risklərin varlığı-siyasi sabitlik, siyasi azadlıqlar kimi və s.;

Azərbaycan Respublikasının investisiya siyasətini hazırlayarkən göstərilən riskləri minimuma endirməli, daxili istehsal o cümlədən istehlak bazarına investorların daxilinə şərait yaradılmalı həm istehsal sahəsindəki xarici

investisiyaların 2 və daha da artıq ildən çox müddətə cəlb olunması stimullaşmalı həm də beynəlxalq investorlara kapital qoyulması məqsədinə əsasən biznes mühitin cəlbedici olduğu haqda dolğun məlumat verən və beynəlxalq təşkilatların tərəfindən müəyyən olunmuş reytinglərin artırılması istiqamətlərində işi icra edən dövlətin (regional) agentlikləri yaradılması vacib şərtidir. UNCTAD -ın beynəlxalq məlumatlarına əsaslanıb, 2010 ilində dünya ölkələrində dövlətin tənzimlənməsində 149 dəyişiklik olub. Mövcud bu dəyişikliklərin 102-i liberallaşma ilə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasıyla bağlıdır. Deyə bilirikki, maliyyə böhranı ilə əlaqədar xarici investisiyaların cəlbi ilə bağlı liberallaşdırılma prosedurları nisbətən zəifləyib. Müqayisə etmək məqsədli qeyd edək ki, 2004 ilində iqtisadi tənzimləmədə 269 dəyişiklik olub. Mövcud dəyişikliklərin 233-ü yumşaldılmaya aiddir. Azərbaycan son 10 illikdə iqtisadi yöndə bərabəri görülməmiş inkişaf dövrünü yaşayır. Həmin dövr ərzində sənayedəki istehsalat dörd dəfə artmışdır, ölkədə işsizlik keskin şəkildə azalmış, hal-hazırda işsizlik səviyyəsi ölkədə üç faiz həddindədir. Dövlətin xarici borcunu ümumidaxili məhsulun cəmi 11.59 faizni təşkil edir. O hədd müasir böhran vəziyyətində dünya civarında ən uğurlu hesab olunan göstəricilərdən biri kimi qiymətləndirilmişdir (<https://cutt.ly/5yPxRj6>).

Respublikamızın qeyri-neft sektorunda, ən əsas qeyri-neft sənayesi inkişafa təsiri keçən amillərin ətrafında iqtisadiyyatın ticari əsasları sayəsində qurulması, həmçinin iqtisadi yönümlü dəqiq şəkildə reallaşması və eləcə də çağdaş mülkiyyət əlaqələrinin yaradılmasında əsas amillərdəndir. Sonuncu 2 il müddətində Respublikamızın Dünyası Bankı həmçinin Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasındakı Doing Business-2015 hesabatına əsaslanaraq daşınmaz əmlak üzərində hüquq qeydiyyatı yönümündə 193 ölkələr sırasında 13 nömrəsində yer almışdır. Keçmiş dövr ərzində özəl sektor fəaliyyətini tənzimləyən o cümlədən qeyri-neft yönünün inkişafı

səbəbindən əlverişli olan bir proseslə qaydalar gözə çarpan şəkildə liberallaşmışdır. Bu yöndə dövlətin vəsait köməkliyi mexanizmini işə salmış və həmçinin də daxildəki rüsumların 14.9 faiz maksimum səviyyəsi təyin edilmiş, qazanc vergisinin faiz göstərici 20 faizə kimi endirilmişdir eləcə də sahibkarlara aid hüquqların müdafiəsinin işlək olan mexanizmləri tənzimlənmiş, bununla yanaşı təsərrüfat subyektlərini də dövlət qeydiyyatına alınması proseduralarında asanlaşdırılmışdır.

Ölkə başçımızın 2006 ilinin Mart ayının sonlarındakı sərəncamına əsasən maddiyat və texnologiya bazasının yeniləşməsilə bağlı neft sektoruna aid olmayan investisiya qoyulmalarının inkişafı ilə əlaqəli ilk dəfə yatırım şirkəti yaradılmışdır. Bu biznes fəaliyyətindəki inkişafa dəstək məqsədilə prezidentin yanında Sahibkarlar Şurası yaradılmışdır. Ölkəmizin neft olmayan sektora maliyyə dəstəyinin yaxşılaşdırmaq məqsədiçün xarici investorların təsisçiliyi ilə mikro-kredit bankının yaradılması yönündə görülən tədbirlərin sürətləndirilməsi eləcə də həmin bankların qurulmasına nail olunması bu miqyasda fəaliyyət göstərənlərin əsas kapital problemlərinin həlli yolunda işıq yandırılmışdır. Azərbaycanda kredit üzərində formalaşdırılmış illik % dərəcələrini azalması məqsədilə məzəkləşdirilmiş uçot səviyyələrinin azaldılması və Mərkəz Bank tərəfdən kreditlər üzrə hesabatın 10 faizdən 6.8 faizə endirilməsi işgüzar sahənin fəallığına təsir göstərmişdir (<https://cutt.ly/WyPx00k>).

Respublikamızda bir sıra özəl sektorlar bununla yanaşı, iqtisadyönümlü sektorlarda iqtisadi tərəqqinin qarşısını alan bir sıra aspektlərdə problemləli məsələlərin həllilə bağlı addımlar atmışdır ki, bunlarda öz növbəsində biri lissenziyalaşma digəri isə bürokrativ əngəllər kimi mənfi halların yaranmasına yol açır. Lisenziyalı münbit ətrafın yaradılması ilə bağlı əhəmiyyətli nominklativ sənədlər qəbul edilmiş, sahibkarlıq fəaliyyətinin bölmələrin sayı artırılmışdır.

MDB dövlətləri ilə müqayisə etsək respublikamızın dünyəvi bankındakı hər adama düşən ümummlii gəlirinin digərlərinə nisbətdə daha yuxarı olduğunu görmək mümkündür. Azərbaycan BMTnin İnkişaf Proqramının insan təkamülü ilə bağlı 2008 ili üzrə hesabatna əsaslanaraq yüksək insan təkamüllü ölkə qrupuna layiq görülmüşdür. Böyük iqtisadi stabillik səviyyəsinə əsasən Azərbaycan ümumdünya miqyasındakı 16 yeri almışdır (<https://cutt.ly/UyPcrJn>).

Ölkəmizdə qeyrineft və neft sahəsində, son illərdə müşahidə olunmuş ardıcıl təkmilləşmə tendensiyası beynəlmiləl reyting agentlikləri tərəfdən əsas məsələ ölkədəki səviyyənin daha yüksək olması əsas götürülür. Eyni zamanda 2010 ilində son aylarda namli beynəlxalq reyting agentliklərindən biri olan Standarts and Poors daxil və xaric olunan vəsaitlər sayəsində Azərbaycanı uzunmüddətli suveren aktif kredit səviyyəsini qaldıraraq, 3 qat B səviyyəsinə yüksəlmişdir. Respublika agentliyi həm də yerli və kənar maliyyəsinin qısa müddətli suverenlik reytingini bir neçə mərhələ artıraraq yeni 3-A səviyyəsinə çıxarmışdır. Bu vaxt qeyd olunan ən vacib aspektlərdən olan ən əsas qeyri neft sektorunda ardıcıl iriçarpılı inkişaf qeydə alınmışdır. Buda öz növbəsində iqtisadiyyatın şaxələnməsinə, qeyrineft bölməsinin inkişafına yönəlmiş struktur nəticəsi olunaraq Davoos İqtisadi Forumunun reytinginə əsasən Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətçiliyi cəhətdən ardıcılığa əsasən 56 ci yerdə, MDB siyahısında isə 1ci yerdə yer almışdır. Ölkəmizin neftinin, qeyri-neft bölməsinin təkmilləşməsi üçün əsas güc, qaz neft bölümündən gələn gəlirlər, gələcəkdə rəqabətə davamlı strategiya ilə nəticələniləcək. Göstəricilərə əsasən 2003-cü ildə ölkəmizin 149 ölkənin içərisində 38-ci nömrədə yer alıb. Bununlada axır bir il müddətində rəqabət bacarığı Azərbaycanın 20 dəfə yüksələrək 7 pillə irəliləyib. Respublikamızın var olan iqtisadiyyatının, rəqabət qabiliyyətinə görə birinci yer mövqeyi MDB ölkələri sırasında təmin olunmaqdadır.

Bundan əlavə, kənar yatırımcı şəxslərin cəlbə, xaric olunmasının müəyyən edilməsi vacib zəmin səmərəli ticari yatırım mühitinin, uyğun normativ, institusional çərçivənin və hüquqi strukturunun mövcudluğudur.

Dövlətimiz son illər ərzində qazandığı artım iqtisadi templərə görə dünya üzərində ilklər sırasına layiq olmuşdur. Müsbət istiqamətdə yadelli yatırımcılar digər, yaxud bu kimi ölkədə vəsait yatırılan zaman əsaslıqla önəmsənilməli olan iqtisadi sabitliyi ölkənin makro istisadiyyatında nəticələrin ardıcıl və çevik şəkildə əksini tapıb. Beynəlxalq İqtisadi Forumun global rəqabət qabiliyyətliliyi ilə bağlı olaraq axırcı statistikasına görə dünyəvi siyahıda 38, makroiqtisadi göstəriciyə görə 147 ölkənin ilk onluğunda yer tutmuşdur. Ölkədəki özəl sektorların perspektivli olması səbəbilə inkişafa böyük təsir edir. Yəni ölkənin 85 faizindən çox bölməsi özəl sektor olması ticari biznesdə tərəqqinin nəticəsidir. Respublikada aparılmış olan islahatlar siyahısında vahidləşmiş bir pəncərə sistemi tətbiqi, prosedur və qanunların sadələşməsi, ticari elektron qeydiyyatı sistemi, interaktiv məlumat xidməti kimi mühim işlər yer almaqdadır. Dünya Bankları tərəfdən Azərbaycanın 55-dən ilk iyirmiliyə düşdüyünü görmək olar. Tətbiq edilmiş yeniliklər hüquqi/normativ bazanın strukturu təkmilləşdirilib müxtəlif sazişlərin bağlanması ölkədəki daxili sahibkarlara birlikdə xarici yatırımcılar üçün əlverişli biznes regionuna çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Ölkədə 40-dan çox dövlətlə yatırım əlaqəsi qorunması, eyni zamanda ikiqat vergi tutulma sazişlərində mövcuddur. Qeyd olunanlarla birlikdə özəl bölmə və regionlar ilə qarşılıqlı institusional sistemlər sahibkarlığın dövlət tərəfdən dəstəklənməsinin barış nümunəsindəndir. Ölkənin yerli ixracatçıları ilə əcnəbi investorlar fərqli istiqamətdə xidmət edən SKFM, Kənd təsərrüfatları üzrə dövlət agentliyi, AZPROMO birləşərək ölkədə AİŞ-Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinə qeyrineft sektorunda və yaradılmış sənaye parklarında inkişaf etmək üçün dəstək olmuşdurlar. Bundan əlavə gələcək illər üçün

ölkənin davamlı iqtisadiyyatını təminatı üçün rəqabətçil məhsulların ölkədən xaric olunma qabiliyyətini qaldırmaq və sahibkarların məhsullarını ticari mühitlə çıxarılmasına göstərilən dəstək artmalıdır.

Eyni zamanda yatırımlar üçün aşağıda olan tədbirləri həyata keçirtsək mühiti daha da səmərəli hala gətirə bilərik :

1. Ölkənin ÜTT-yə üzvliyinin sürətləndirilməsi ;
2. Ölkədən kənar yatırımların və ixracatçılar üçün ən innovativ təcrübədən istifadə edərək xidmətdə olan yatırımların dərinlən araşdırılıb, təsir gücü artırılmalıdır ;
3. Dövlət bələdiyyəsi və xüsusi orqanlar tərəfindən əcnəbi sərmayedarlara keyfiyyətli xidmət göstərilməsi bu xidmətdə şəffaflığın təffaflığın təmin olunması və bir çox elektron xidmət sahələrinin yaradılması ;
4. Təyin olunmuş üzərə Vahid Pəncərə prinsipli xidmət göstərilmə növlərinin artırılması ;
5. Respublika iqtisadiyyatına, əsas olaraq da investik layihələrin qiymətli kağızları bazarına çıxarılması, o cümlədən də orada yatırım cəlbini təmin etmək, bu səbəbdən də investisiyayönümlü qrafik və sxematik fəaliyyət formasının qurulması, bütün bunlarla bağlı tam şəffaflığın yaradılması, bir çox hüquqi sənədlərin hazırlanıb peşəkar hazırlıqların keyfiyyət və kəmiyyəti göstəricilərin yüksəldilməsi ;
6. Respublika ərazisində regional inteqrasiya bloklarda aktiv iştirak etmək, həmçinin regional ölkələrlə ikitərəfli müqavilə imzalayaraq ölkədən kənar ticarətlə bağlı qarşılıqlı bir şəkildə güzəştlər əldə etmək ;

Ölkənin xarici kompaniyalarının tərkib hissəsinə əsasən mənfəət vergisi və ƏDV-lar tutulur. Digər yaxın vergi tipləri içərisində isə əsas yeri əlavə dəyər vergisi

tutur. Respublikanızda bu tutulma 18 faiz, Birləşmiş Krallıqda orta vergi dərəcəsi 16% , Belçikada 17%, Fransada 18.9%, İtaliyada 17% təşkil edir. Bəzi dövlətlərdə xüsusi ərazilər vardır ki, fəaliyyətdə olan təşkilatlara vergi istiqamətdən ya müxtəlif güzəştlər edir, ya da tamamilən azad edir. Mənfəət vergisi dünya ölkələrində təxminən Belçikada 31%-38%, Finlandiyada 32%, Böyük Britaniyada 30%-33%, Almaniyada 50%-53%, İspaniya və Yaponiyada isə 33%-41% qədər təşkil edir. Digər yaxın vergi tipləri içərisində isə əsas yeri əlavə dəyər vergisi tutur.

Bu deyimləri nəzərə alıb deyə bilərik ki, La Sot, Le-Sena kimi fransız ərazilərində-məxüsusi sahibkarlıq zonası adlandırılan yerlərdə perfensial vergilər sistemi tətbiq olunur. Fransada fəaliyyət göstərən şirkətlər ilk onillikdə vergi ödəməkdən azad olunurlar. Digər ölkələrdə də əcnəbi investora vergi güzəşti tətbiqi edən ölkələrdəndir, misal üçün Lixtenşteyn, Bemrud adaları, Nomand adaları, Atnil adaları və s.

Qlobal təcrübələr deyir ki, inkişafı daim olan biznes sistemlərinə sahib ölkələr yatırımcıları özlərinə asanlıqla cəlb edə bilirlər. Hətta, investorlar belə tip dövlətləri iqlimi yatırım olan ölkələr adlandırırlar.

Məlumdur ki, ticari sektor invertik mühit yaratması mümkün deyildir. Birinci növbədə dövlətin mühit yaratmaq üçün göstərdiyi diqqətdir. Buna görə də belə məsələlərdə dövlətin dəstək göstətməsinin investisiya bazarına təsiri mühimdir. İqtisadiyyatın çevrilmə zamanı Azərbaycanda bu ən mühim məsələlərdən biridir.

Qeyd etməliyik ki, industriya sahədə kənar investisiyaların qoyulması miqdarca aşağıdır və bunun bir necə aşkar səbəbləri var. Qarabağ məsələsini də burada səbəb göstərmək olar ki, yad yatırımcılar tamamilən riskli addım atmaq istəmirlər. Başqa bir yəndən də yatırımların həcmi azalması ölkədaxili yatırımların miqdarının qalxmasına səbəb olma imkanı vardır. Neft sahəsi üzrə əldə edilən pulların digər iqtisadi sahələrdəki innovativ sahələrə yatırmaq imkanında yaranır. Elə bu

məsələlərdən dolayı, ölkədəki əcnəbi investisiyaların qoyulmasında xeyli azalma gözə çarpır. Fikrimcə bu fürsətdən istifadə etmək üçün uyğun şərait yaranmışdır.

Respublikada iqtisadi artım və yatırım aktivliyinin artması üçün cari imkanları ən pik həddə istifadəsi məqsədilə səmərəli makro iqtisadiyyat siyasəti qurulmalı, buda ölkənin iqtisadiyyatına hərəkətləndirici qüvvə kimi çıxış etmə imkanı var. Böyük zaman tsiklində vergi, huquqi güzəştlər edilməsi, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi ilə birlikdə mükafatlandırılma eləcə də çevik və səriştəli işləmə mexanizmi bundan əlavədə qaydalara əsasən standartlaşma prosesləri və s. başlıca məsələlərdir.

Hal - hazırda ölkəmizdə qeyrineft sektoru olan informasiya texnologiyaları sahəsində ciddi islahat aparılır və yeni innovativ texnoloji avadanlıqları qurulması ilə birlikdə tətbiq edilməsi reallaşdırılır.

Keçid iqtisadiyyatlı və inkişaf etməkdə davam edən ölkələrə yatırım cəlb edilməsinin başlıca səbəblərindən biricisi özəlləşmə prosedurun artırılması olmuşdur.

Yatırımların milliləşməsinə və sahə artımına qarşı dövlət qurumları tərəfdən həyata keçirilmiş qeyriqanuni görülən işlər nəticəsində zərərçəkən yadelli investorlara təzminat qarşılanır , və vergi ödənməsindən dərhal sonra əldə edilən qazancın azad geri qaytarılma və sair.

Ölkədə prezidentin fərmanı ilə müasir sahələrdə yeni texnoloji avadanlıqlar vasitəsi ilə ən əsas kimya, metallurgiya, rabitə, nəqliyyat, informasiya texnologiyası kimi nəhəng sahələrdə yeni investisiyayönümlü bölmələrin yaradılıb inkişaf etdirilməsi ölkəyə daxil olan xaric investisiyaların sayının artmasına xeyli kömək olur. İlbəil genişlənən təşkilat əməkdaşlıqları ölkənin iqtisadiyyatına yönləndirilmiş yatırımların artırılmasıyla birbaşa bağlıdır.

Ölkəmizin tərkibində yatırım əsəlləri ilə açlaqəli fəaliyyət sahələrin yaradılması və təkamülü üçün dövlətin yardımının xüsusi önəmi var. Tədqiqatlar da bunu görsədir ki, qərib şirkətlərdən çox hissəsi özlərinə xidmət edirlər.

Respublikada vergilərin səviyyə artımı yatırım iqlimini inkişaf etdirmədən qeyri-mümkündür. Vergi miqdarı azaldıqdan sonra yatırımcılar investisiyaların qoyuluşu ilə yaxından maraqlanmağa başlanmışdır. İngiltərə iqtisadçısı Jak Minsk yazır ki, zəif dərəcədə olan vergi səviyyələrinin rentabellik əmsalı artarsa, burada qazanan rentabelli nəhəng şirkətlərdir.

Beynəlxalq investisiyaların ünvanlılığına, diferensiallığına vergi stimullaşdırılması zamanı diqqət etmək lazımdır. Bildirə bilərik ki, ölkədən kənar sərmayenin iştirakı vasitəsilə yaradılmış təşkilatlara respublikamızda güzəştli vergilər sistemi tətbiq edilir.

Güman ki, vergiqoymanın diferensiya tətbiq olunmuş prinsipi iqtisadiyyatımızın müqayisə edilmiş üstünlüklərə sahib olmuş yüksək prioritetli bölmələrinə tətbiq etmək uyğun hesab olunur. Əcnəbi investisiyalar üçün edilən təqdimatın güzəştləri rəqabət etmə göstəricisi, yüksək səviyyəli texnologiya və s. kimi tələblər ilə şərtləndirilməlidir.

Beynəlxalq ölkədən xaric təşkilatlar ölkəyə cəlb olunması səbəbindən fərqli ərazilərdə ölkəmiz bir sıra avantajlara sahibdir. Aşağıdakıları bu sıraya daxil etmək mümkündür :

1. Ölkənin əlverişli corafi mövqeyindəki nəqliyyat şəbəkəsinə-quru, hava, dəmiryolu, su, avtoyol kimi nəqliyyat tiplərinə malikliyi daxili və xarici yatırımların sayının qalxmasında, inkişafında məxsusi roldadır ;

2. Etibarlı təbii iqtisadi resursa sahiblik ;

3. Ölkənin bir sıra yenilikçi texno iqtisadi bazaya əmtəəlik idarələrdə, yenidənqurma fəaliyyət və infrostruktur obyektləri mövcuddur;

4. Yüksək ixtisaslaşdırılmış kadr kütləsi və elmi potensialın mövcudluğu ;
5. Xarici yatırımların cəlb olunması, təhlükəsizlik tədbirlərinin alınması, xaric əlaqələrin qurulması, normativ aktların yaradılması ;
6. Respublikada beynəlxalq sazişlərin, sülhəsmələrin qurulması, müqavilələrin bağlanması, regional-iqtisadi münasibətlərin bərpası və birliklərə qoşulması.

Sabitliyin mövcud olması sahibkarların mövcud risklərinin salınması intellektik sərmayenin bərpa olunmasına zəmanət verir və sosioloji fərqlənmə səviyyəsinin normadan aşağı salır. Səmərəli investisiya şəraitinin qurulması, ən vacib vəzifə və məqsədlərin ümum-iqtisadi inkişaf strukturu ilə ayaqlaşmalıdır.

1.3 İqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların iqtisadi inkişafa təsiri

İnkişafın davamlı xarakteri alması səbəbindən uyğun vəziyyətin qurulması ölkənin yatırım fəaliyyətindən və dövlətin yatırım siyasətində əhəmiyyətli dərəcə aslı olduğundan müasir şəraitlə düzgün qurulmuş yenilikçi siyasət olmadan iqtisad inkişafı dünya iqtisadiyyatına yayılması qeyri-mümkündür.

Bu yöndə yeniliyin yaranması və tətbiq prosesini ifadə edirki, buda sahibkarlıq fəaliyyətimini göstərən firmaların inkişafına və səmərəlilik yüksəldilməsinə xidmət edir. Ümumiliklə yenilikçi prosesinə bir çox amil təsiri var:

- Xarici mühitin vəziyyəti
- Daxili mühitin vəziyyəti;
- İdarəetmə obyektı olan yenilikçi prosesin özü xüsusiyyəti.

Qoyulmuş hədəflərə çatmaq məqsədiylə ölkədə yenilikçi məmulat istehsalın təşkili niyyətilə ilk növbədə texniki elm tərəqqisinin ən sonuncu nailiyyətlərinin istehsala tətbiqi nəzərdə tutulur. Yeniliklərin mənimsənilməsi sisteminin

formalaşması hazırda ölkə iqtisadiyyatında həllini gözləyən ən mühüm problemlərdən birisi hesab olunur. Bunlar ilk növbəylə əmtəə istehsalçılarının yenilikçi mənbələrə olan tələbatı ödənilməsini, istehsalın inkişafına tələb edir. Firmalar yenilikçi yönümlü istehsalat proseslər qurmaq, eləcə də yenilikləri mənimsəmək və həyata keçirmək baxımdan iqtisadiyyatda aşağı imkana malikdirlər. Odurki, bu yeniliklərin mənimsənilmə sistemini formalaşdırma və o sahədə mövcud sosialoji-iqtisadi problem həlli səbəbiylə məqsədli yatırım proqramlarının həyata keçirilməsinə ehtiyac var.

Bu günümüzdə hər bir ölkə inkişafında qoyulmuş sərmayələr mühim xarakter daşımaqla birlikdə ölkədəki sosial rifahın yaxşılaşdırılmasında və həyat səviyyəsinin yüksəlməsində əhəmiyyət kəb edir. Yatırımların artması texnoloji və texniki cəhətdən perspektivli sahələrin inkişafına və elmi metodiki istiqamətlərin davamlı olaraq artmasına gətirib çıxarır.

Yatırım imkanlarının, xüsusilə də bu yöndə imkanların artması istehsalın strukturunu dəyişən bazar kritik vəziyyətini müvafiq olmanı təmin edir. Dövlətin belə siyasətini ölkə iqtisadiyyatını müxtəlif sferalara tələb olunmuş kapital qoyuluşu səviyyə ilə strukturu təmin edən, yatırım aktivliyini artıran bir-birilə əlaqəli məqsədlərin birləşməsidir. Bu siyasət mənbələrin müəyyən edilib səmərəli yönlərə yönəldilməsidir. O siyasət xarakteri iqtisadi cəhətdən imkanlara müdaxilə səviyyəsi eləcə də vergi, amortizasiya, maliyyə-kredit, kəmiyyət, gəlir və digər yönərdə mövcud əlaqəsiylə izah edilir. Yatırım siyasətində dövlətin rolu iqtisadi sistemin özünü tənzimnləmək və sərbəst inkişaf etməkçün imkan yaratmaqdır. Dövlətin yatırım siyasəti 2 hissədən təşkil olunub : tənzimlənmə və stimullaşma. Tənzimləmə siyasəti daha da artıq qazanc əldə etməkçün nəzərdə tutulur. Həmin element işə maksimum yatırım cəlb olunmasını əldə etməkdir.

Hər bir zaman tsiklində ölkə iqtisadiyyatına yatırımların cəlb edilməsi məqsədilə günün tələblərini ödəyən yatırım siyasəti yürüdülməli, tam şəkildə iqtisadiyyata yönələn yatırımların həcmi, quruluşu və yönələri müəyyən edilməlidir. Yatırım siyasətinin mühim vəzifəsi ölkəndəki sosial-iqtisadi inkişafa tələb olunan resurslar cəlb olunması həm də onların əlverişli istifadəsi üçün səmərəli şərait yaradılmasıdır. Əslində yatırım siyasəti konkret dövr üçün yatırımın həcmi ilə quruluşu müəyyən etməlidir. Bu siyasətə həmçinin prioritetlər seçilməsi və yatırım səmərəliliyini artırması nəzərə alınmalıdır. Yatırım siyasəti müddətə görə fərqləndirilib, bu siyasət uzunmüddətli və qısamüddətli ola bilər. Yatırım fəaliyyətdə dövlət birinci – vəsait-yatırım bazarları təşkilatçısı kimi, ikinci - maliyyə-yatırım bazarlarının iştirakçısı tək və üçüncü - yatırım proseslərinin meneceri tərzdə çıxış edir.

Yatırım siyasətinin prinsipləri əsaslıqla aşağıdakılardan ibarətdir :

- Ölkə iqtisadiyyatının həqiqi bölməsinə yönələn yatırımların səmərəliliyini qarşılayan nisbətinin faizlə müəyyənəlməsi;
- Sadələşdirilmiş vergi sisteminin dəyərləndirilməsi;
- Artıb-azalma siyasətinin statistik təhlili;
- Yatırım çəkilik yönündən təşkilatların yenidənqurması səbəbindən doğru durumun yaradılması;
- Xalqın yığımlarının qaldırılması məqsədilə yatırım təhlükəsinin azaldılması üçün şəraitin inkişaf etdirilməsi;
- Bütçənin mənbə vəsaitlərinin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə onların müsabiqə əsasıyla yerləşdirilməsi;
- Xüsusi yatırım qoyuluşlara dövlət tərəfdən zəmanət verilməsi;
- Bütçə vəsaiti məqsədli istifadəsinə nəzarət gücləndirilməsi.

Qeyd etdiyimiz tək, bu siyasət uğurlu təşkili yenilikçi fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi zəmini yaradır. Müəssisədə yenilikçi fəaliyyətinin reallaşma üçün müəssisə bütün strukturunda qarşıya qoyulmuş məqsədi əldə etməyə istiqamətlənməlidir. Yenilikçi fəaliyyətin müvəffəqiyyətlə reallaşması üçün ehtiyac olan ən vacib təşkilat prinsipi bütövlüklə istehsal fəaliyyətinə bacarıqlı işçilər istifadə etməsidir.

Məhsuldarlığın çoxaldılması, iqtisad artımında dayanıqlılıq, xidmət və istehsalat bölmələrinin rəqabət bacarığının artırılmasına bununla birlikdə, ölkədəki global ticarətin yayılmasında insan kapitalı vacib bir önəm kəsb edir. Bunun üçünsə məşğələlərin keçirilməsi vasitəsilə əməkdaşların bacarıq və biliklərinin inkişaf olunması əmək bazarı tələblərinə uyğun olan ixtisaslı kadrlar hazırlanma, şirkətlərin təkmilləşdirmə və təlim-inkişaf mərkəzləri istiqamətində yatırım qoyuluşunun inkişaf etdirilməsi, cari işçi kapitalından əlverişli istifadəsi tələb olunur. Aparılan islahatların tərkibi kimi Azərbaycanda iqtisadiyyatın dəyişməsi istiqamətində əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi, işçi kapitalının inkişafında dayanılmazlığının təmin olunması, və biliyin artırılmasında rolu ilə bağlı tədbirlər 2 istiqamətdə təmini nəzərdə tutulub :

- Cəmiyyətdə məhsuldarlığın artırılmasını təminatı üçün fasiləsiz tədqiqatın inkişaf etdirilməsi sahəsinə investisiya qoyulmalarının təkmilləşməsi.
- Bəşəriyyətdə insan kapitalının sistemləşməsi ilə tədrisin hər bir tərəfində keyfiyyətin qaldırılması;

Bu prosesin səmərəlilik yalnız onu tətbiqdən sonra müəyyən etmək mümkündür. Beləki, yenilik istehsalatı çıxdıqdan sonra müəyyən olurki, o bazarın tələbatını ödəməyə qadir, yada tam əksinədir. Kiçik təsərrüfat subyektlərində yatırımın mənimsənilməsinin sürətləndirilməsində yatırım parklarının və biznesin əhəmiyyəti

çox böyükdür. Adətən yatırıma parkları universitetlər, elmi-tədqiqat mərkəzlərin yaxınlığında yaradılır. İlk belə yenilikçi park Amerikanın Kaliforniya Universitetinin bazasında yaradılmışdır.

Kiçik yatırımları olan firmaların eyni parkda yerləşdirilmə meydana çıxan problemi birgə həll şəraiti yaradır. Bu firmalar sıx sürətlə birbiri ilə əlaqədar ola, müxtəlif texnologiyaları dəyişə bilər həm də mütəxəssislərdən birgə istifadə etmə bacarığına malik olurlar. Artıq Amerikada 100, Almaniyada 40, İsraildə isə 27 yatırıma parkı yaradılmışdır. Rusiyadasa bunların sayı 80-dən çoxdur. Bu parkın yaradılmasında yerli və dövlət idarəetmə təşkilatlarıyla yanaşı, özəl idarələr və universitetlərdə iştirak edir. Bular yeni kiçik firmalar yaratması ilə fəaliyyətdə olanların inkişaf edilmə ilk 3 il ərzində köməklik ilə himayədarlıq göstərmə məqsədilə təsis olunur.

Kiçik firmalar inkişafın dəstəklənməsində ikinci bir təşkilat formatı kiçik biznes şəbəkədir. Bu müəsisə fəaliyyətinə başlamağı istəyən işgüzar təşkilatlara müxtəlif tərəflərdə köməklik göstərir.

Bu şəbəkələr yeni firmayçün bina ilə avadanlıqlar ayırıb, olara güzəştli şərtlə kompleks xidmət ilə resurslar verməklə inkişafçün əlverişli mühit yaradır. Adətən, əvvəl vaxtlarda şəbəkələr sərəncamda olan böyük bir bina, yaxud müəyyən ərazidə onlarça yeni firmalar yerləşdirilir.

Şəbəkələrin yaradılmada əsas rol dövlətəməxsus olsada, yerli management orqanlar bu işə xeyli maraq göstərilmə ilə öz ərazisində təzə firmalar yaradılma və fəaliyyət imkanı qazanırlar. Ticari şəbəkələrində yatırımların sahibkarlığını inkişafda böyük rolu mövcuddur. Əlavə, bir çox dövlətlərdə də kiçik biznes inkişafını həvəsləndirmək məqsədiylə xüsusi proqramlar hazırlanıb və tətbiq olur. Misal olaraq, Almaniyanın bir çox xüsusi Software Proqram var ki, bu proqramlar öz növbəsində konkret bir istiqamətdə ixtisaslaşmış şirkətlərin fəaliyyətə hərtərəfli

köməklilik göstərir. Deyilənləri nəzərə alıb, elmitədqiqat işlərilə xidmət göstərən işçi həvəsləndirməsi proqramı, elmitədqiqat, sınaq\layihə işlərin maliyyələşdirmə proqramı və s. göstərilə bilər.

II FƏSİL. İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARINA QOYULAN İNVESTİSİYALAR VƏ ONLARIN SƏMƏRƏLİLİYİ

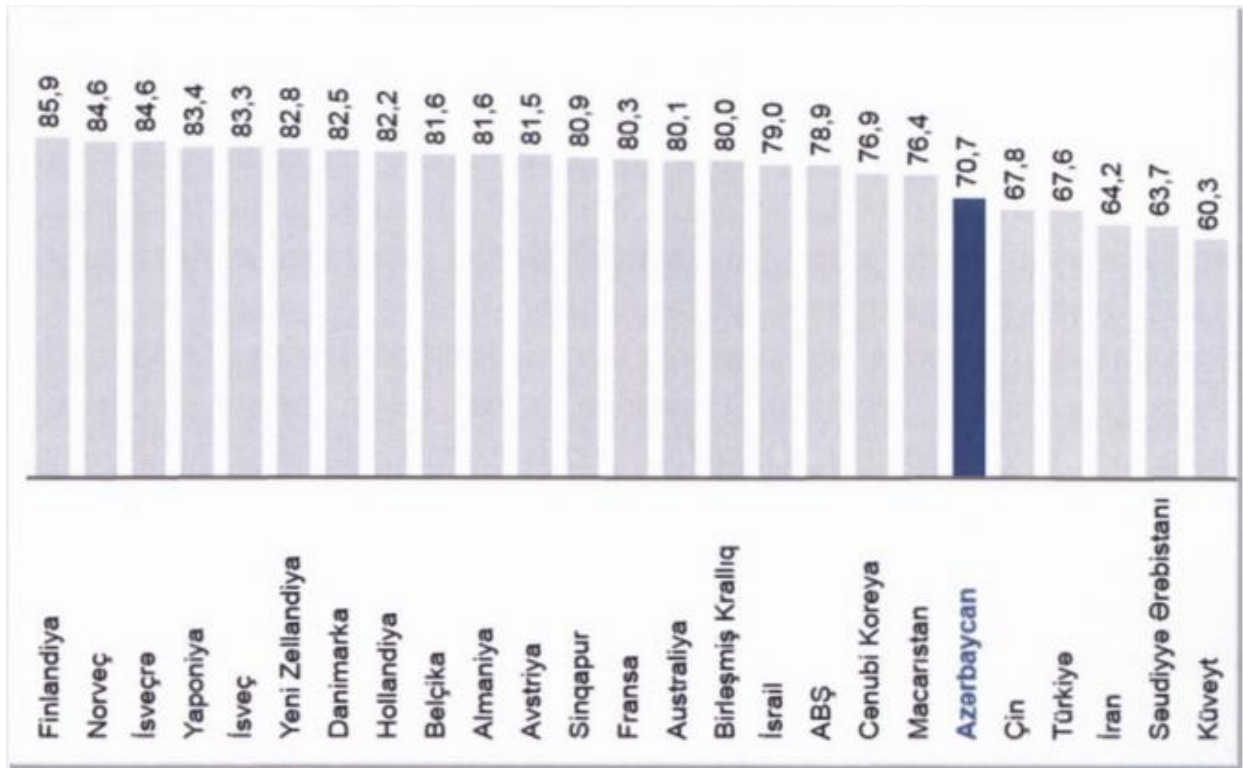
2.1. İnkişaf etmiş ölkələrdə yeni iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyaların təhlili

Amerika dövlətinin yerli hakimiyyət orqanların regional vençur fondları səviyyəsindəki maliyyə ehtiyatları konsepsiyasına dahada çox diqqət yetirirlər. Bunlardan bəzisi kiçik inovasiya biznesinin birbaşa vençur maliyyələşməsinə həyata keçirir. Daha çox regional vençur fondların ştatların vəsaiti hesabına formalaşır, kiçik biznesin elmitexniki təşəbbüskarlığının stimullaşdırılmasının innovasiya siyasətində başlıca istiqamət-işgüzarlıq zonalarının təşkili hesab edilir. Bəzi ştatlar

işgüzarlıq zonaları haqqında xüsusilə qanunlar qəbul etmişlər. Mövcud olan bu ərazilərdə iş adamlarının cəlb olunması üçün vergi təşviqlərin ştat və bələdiyyə mülkiyyətinin satışında istifadə olunur.

Ötən əsrini 80-ci illərində ABŞ ilə Qərbi-Avropa ölkələrindən müxtəlif növ elmi-texnolojik parklar, yüksək texnologiyalı firmaları və s. daha çox inkişafı edirdi. Onların vəzifəsinin kiçik biznes üçün müxtəlif xidmətlərini göstərilməsi və daha əlverişlik şəraitin yaradılmasından ibarət olmuşdu. Bu yöndə əksər birləşmələr iri universitetin və elm mərkəzləri ətrafında yaradılırdı. Əksər hallarda universitetləri nəzarət etdikləri fondlar vasitəsilə texnologiyaların istisman məqsədilə vençur firmalarına vəsait qoyurdular. Belə birləşmələrin təşkilində uğurlu fəaliyyət göstərilən müəsisələrdə istehsal dövrü orta firmalarla müqayisədə 2-3 dəfə ixtisar edilir.

Respublika daxilində kiçik biznesin yaradılması və inkişafının təmin edilməsi aşağıda məsələləri əhatə edir: birbaşa maliyyə yardımı; vergi və kredit güzəştləri əsasən maliyyə, texnologiya sahələri üçün xarakterikdir.

Şəkil 2.1. Ölkələrdəki insan kapitalı sərmayəsi

Bu gün ölkədən qeyri-neft bölməsinin, həmçinin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri əhatə olunmaqla kompleks şəkildə inkişafı prioritet istiqamətlərdəndir və bu sahə sahibkarlıq subyektləri xüsusi rola malikdir. Ölkə Prezidentinin : Ölkənin inkişaf səviyyəsi sahibkarlığ inkişafı ilə birbaşa bağlıdır , - fikrinə uyğunlaşaraq, Azərbaycanda yenilikçi sahibkarlığın stimullaşdırılması üçün xüsusi sahəyə məxüsusi diqqət yetirilir, o cümlədən fərqli tərəflərdən dövlətin dəstəyi tədbirlərini qoruyub saxlayır. Deyilənlərin baxımından ölkədə sahibkarlığın inkişafı, onun rəqabətin inkişafı istiqamətində dövlət təmizlənməsinin inkişaf etdirilməsi, yenilikçi təcrübəyə sahib cəlbədicə ticarət və yatırım sahəsinin səmərəsinin artırılıb formalaşması dahada artırılması ən vacib məsələlərdəndir.

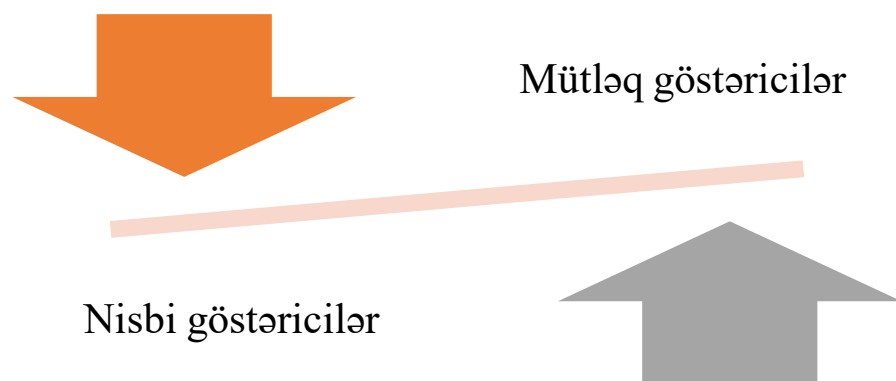
Respublikada yatırım istiqamətində daha da yaxşılaşma, sahibkarlıq xidmət sahəsinin genişlənmə səbəbindən əhəmiyyətli inovasiya strukturalarının, biznes, texnologiya sahəsində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Bu istiqamətdə 2013-ci ilindən etibarən, Azərbaycanda büdcə dəstəklənmə proqramlarının əlaqələndirməsi və tətbiqə dəstək layihəsinin icrasına başlanmışdır. Layihə çərçivəsində Azərbaycanda biznesin inkişaf etməsi, bu sahədə atılan addımların və fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, eyni zamanda biznes inkubatrlarının inkişafında Avropa İtdifaqının qabaqcıl təcrübəsinin ölkədəki tətbiqi istiqamətindəki müvafiq tədbirləri həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Deyilənləri nəzərə alaraq belə bir qeyd edə bilərik ki, Xaçmazdakı Xaçmaz-Quba Regeonal İnkişaf Mərkəzində ticari inkubatorun fəaliyyətə başlaması Azərbaycanda biznes inkubatorunun yaradılması istiqamətində ilk addımlardandır. Bu inkubatorun qurulmasının başlıca hədəfi rayonun gənclərin iqtisadi sahibkarlıq yönəlməsinin dəstəklənməsi, yeni ticari məşğulluq imkanların yaradılma, dövlətin sahibkarlara olan dəstəyi qüvvətlənməsi, bu timsalla gənc nəsilin məşğuluğunun qaldırılmasıdır.

2.2 İnkişaf etməkda olan ölkələrdə informasiya texnologiyaların istifadəsi və onlara qoyulan investisiyaların səmərəlilik məsələləri

Dünya iqtisadiyyatındakı sistemlərin üzə çıxaraq formalaşma iqtisadi cəhətdən beynəlxalq təkan alması, o cümlədən də məşğulluq bölümünün əhatə dairəsinə əsasən genişlənməsinin nəticəsində də bir tək əmtəə həmçinin də xidmətlərin ixracındakı prosesi deyil, eyni zaman civarında qoyulan maliyyənin hərəkətə gələrək ölkənin iqtisadiyyatını tərk edib, milli dövriyyəsiindən çıxaraq başqa ölkələrin iqtisadiyyatında müxtəlif funksiyaların icra olunması prosesi yaranaraq

formalaşmışdır. Yatırılmış olan vəsaitin beynəlxalq hərəkətinin yaxudda xaric olunması cəhətdən aktivlər ölkədən kənar milli dövrüyyədən çıxaraq eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatında özfəaliyyətinin davamı prosedurudur. Əcnəbi təşkilat və idarələrə kredit borcunun verilməsi bununla birlikdə ehtiyat maliyə balansinin yaradılma səbəbindən kreditə ehtiyacın olduğu ölkələrə vəsaitin verilmə və qiymətli əskinazların əldə edilməsi prosedurunda yatırımın ixrac prosesi baş tutmuş olur həm də vəsait dövlətin iqtisadiyatını, yerli dövrüyyəni tərk edir. Bu tərz vəziyyətin əksisə maliyyənin hərəkət istiqaməti olması hesab edilir. Hal-hazırdakı iqtisadi vəziyyət əsasında anlamaq olarki, ümumdünya ölkələrində maliyyənin beynəlxalq statusda hərəkəti irəliləməkdədir. Ölkələr arasında yatırım sərmayesindeki idxal, ixrac prosesi hərəkəti bütün ölkələrə aid olub aradakı fərqi investisiya edilən məbləğin hansı məqsədlə hərəkətdə olması və hərəkət edən vəsaitin miqdarıdır. Qeyd olunan vəsait hərəkətinin ümumbəşəri amillərinə malik olma dünya iqtisadiyatına böyük miqdarda təsir göstərir. Əksi olan halda birtək ümummilli dövriyədə qalarsa, o halda dünya ölkələrində cari olmuş mövcud inkişafda olmazdı. Yerli valyuta ehtiyatlarının daxili dövriyədən çıxıb beynəlxalq hərəkət istiqamətini 2 vacib tərəfə bölür.

Sxem 2.2. Milli pul ehtiyatlarının beynəlxalq hərəkəti göstəriciləri

Beynəlxalq cəmiyyətdə kapitalın hərəkətinin göstəricisi olan mütləq bu sxemlə ifadə edilir.

Sxem 2.3. Kapital hərəkətində mütləq göstəricilər

İxrac olunan maliyyənin miqdarı deyildikdə müəyyən bir zaman civarında (normativ 1 il sayılır) ölkədən xaric edilmiş vəsait mənbələrinin ümum miqdarı anlaşılır.

İdxal olunan məhsulun miqdarı nəzərdə tutduqda isə, müəyyən müddət civarında ölkə digər ölkələrdən cəlb edilmiş maliyyə ehtiyatının ümumi miqdarı başa düşülür.

İdxal və ixrac məhsulun saldosusa eyni bir zaman içərisində ölkədən xaric olan vəsait resursların ölkəyə gələn resurslararası fərqi başa düşülür. Əgər ixrac kapitalı idxalı üsdələyirsə ümümdaxili vəsait səviyyəsi azalmış olur. Əgər idxal kapital ixracı qabaqlayırsa bu məhsul səviyyəsi artmış olur.

Ölkədə sərmayenin hərəkətinə təsiri keçən amillər sxemdə göstərib :

Sxem 2.4. Kapitalın nisbi hərəkəti

Bazarda vəsaitin hərəkətində reallaşma formalarını fərqli istiqamətlərə görə bölürlər. Eyni tip amillər belə istiqamət alır :

1. Kapitalın əsasına görə ;
2. Kapitalın müddətinə görə ;
3. Kapitalın istifadə olma xarakterinə əsasən ;

Tərkibinə əsasən vəsait hərəkəti özəl və rəsmi olmaqla bölünür. İstifadəsinə əsaslanaraq borclanma sərmayesi və mülkədar vəsaiti kimi ayrılır. Təyin olunma vaxtına uyğunlaşaraq qısa və uzunmüddətli kimi təyin olunur.

Kapital barəsində deyilənlər aşağıdakı sxemdə göstərilmişdir (J.Hirshloifer., 1956, s.421).

Sxem 2.5. Kapital hərəkətinin formaları

Ölkənin təbii mənbələrin qazanc vəsaitinin balanslaşmadan uzaqdadır. BFV təsnifləndirilmə moduluna əsasən misal üçün, yeyilə bilən qida maddələri, içiləbilən qida maddələri, kənd təsərrüfatı xammaddələr, metallar, enerji məhsulları çıxır. Bu qeyd olunanların içində ən vacibi şübhəsizki enerji və metal məhsullarıdır. Təbii ehtiyatların əhəmiyyətli olmaları əsasən bəzi ölkələrin məlum olduğu üzərə görünən yuxarı səviyyəli zənginlik olduğunu, geriye qalansa kasıb təbəqə olmasını demək olar. Digər ölkələrdə yoxsulluq səviyyəsinin yuxarı olmağı təbii ehtiyatlarla əlaqəli deyildir. Buda iqtisadyönümlü resursların azlığından irəli gəlir.

Təbii mənbələr zəngin olan ölkələr iqtisadi cəhətdən də zəngin olan ölkələrdir. Hal- hazırki dünyəvi iqtisadiyyata baxsaq bəzi inkişafetmiş ölkələr Yaponiya, İsveçrə, Cənubi Koreya, İtaliya, Finlandiya, İndiya kimi təbii mənbələri kasıb ölkələrin, zəif inkişaf etmiş Meksiko, Venesuela, Nəqeriya, Çilli, Brazilya, Kolumbiya kimi təbii olan resursdan zəngin ölkələr daha qabaqcıl və daha çox gəlirli olması bu məsələylə birbaşa bağlıdır.

Məhz bu mənbələrin doğurduğu canlanma iqtisadiyyatın gücünü əhəmiyyəti bir parçası olaraq qiymətləndirilməsinə baxmayaraq, bu zamanadək əldə olunan sübutlar, təbii qaynaqlarla zəngin ölkələr üzrə iqtisadmeyilli inkişaf zamanında yavaşlamasını göstərməklə yanaşı, buna görə təbii mənbə səbəb olmuş zənginlik dövrlərinin üzünmüddət davamını ortaya çıxarır.

İnkişaf davam edən ölkələrdə fərqli olaraqküçid iqtisadiyyatda hesab edilmiş bəzi dövlətlər təbii zənginlik və bolluq olan kənd təsərrüfatıyla zəngindir, Həmin ölkələrdə dahada sürətli inkişafetmə göstəricisi yüksəkdir deyə qabaqcıl ölkələrə tez zamanda çatması güman olunur.

Statistikalara görə 2013 ilində Gürcü investisiyalarına 897 milyon dollar yatırım olunmuşdur. Mövcud yatırımların əsas hissəsi Alman və Türk investorlar tərəfdən olmuşdur. Gürcüstanda əcnəbi yatırımcılara heç bir məhdudlaşdırma olmaması ilə birlikdə qeydiyyatdan keçirilmə, şirkət, binalar kimi iri sahələrin investisiya yatırımına tam sərbəstlik verilib. Lakin əkin torpaqlarına yad investorlar sərmayə yatıra bilməz.

Qeyd olunan 2012 ilindən iki il sonra respublikada iqtisadi artım irəliləməyə başladı. Rəsmi məlumata əsaslanıb 2015-2014 ili arasında artım real olaraq 4.8 faiz, qiymət səviyyəsinin göstəricisi 0.5 faiz azalması olub. Ölkədə bu zaman civarında 2 dəfə artım müşahidə edilmişdir.

Gürcüstan Respublikasında 2009 dan 2017-ə qədər il aralığında yatırımların məlumatı belədir :

İllər	Milyon ABŞ Dolları
2009	658.4
2010	814.5
2011	1117.2
2012	911.6
2013	914.4
2014	1758.4
2015	1351
2016	1565.9
2017	1101.6

Cədvəl 2.1. İllər üzrə ümumi xarici investisiyalar (2009-2017)

Diaqram 2.1. Gürcü yatırımları axını

Polşa-Respublikasında birbaşa yatırımlar 92-ci ildə yaradılmış yatırım agentliyi (PIAZ) tərəfdən reallaşdırılır. Ölkənin ən cəlbedici yönü yatırımların həcmindən asılıdır. Bununla yanaşı Polşa öz qitəsinə aid daha az inkişaf etmiş ölkələr sırasındadır. Polşa ölkələr sırasında ən əhəmiyyətli, səmərəli yatırımların olunduğu ilk ölkələrdəndir. Ölkədə baş verən investisiya sirmayeləri illər üzərə belə təhlil olunur :

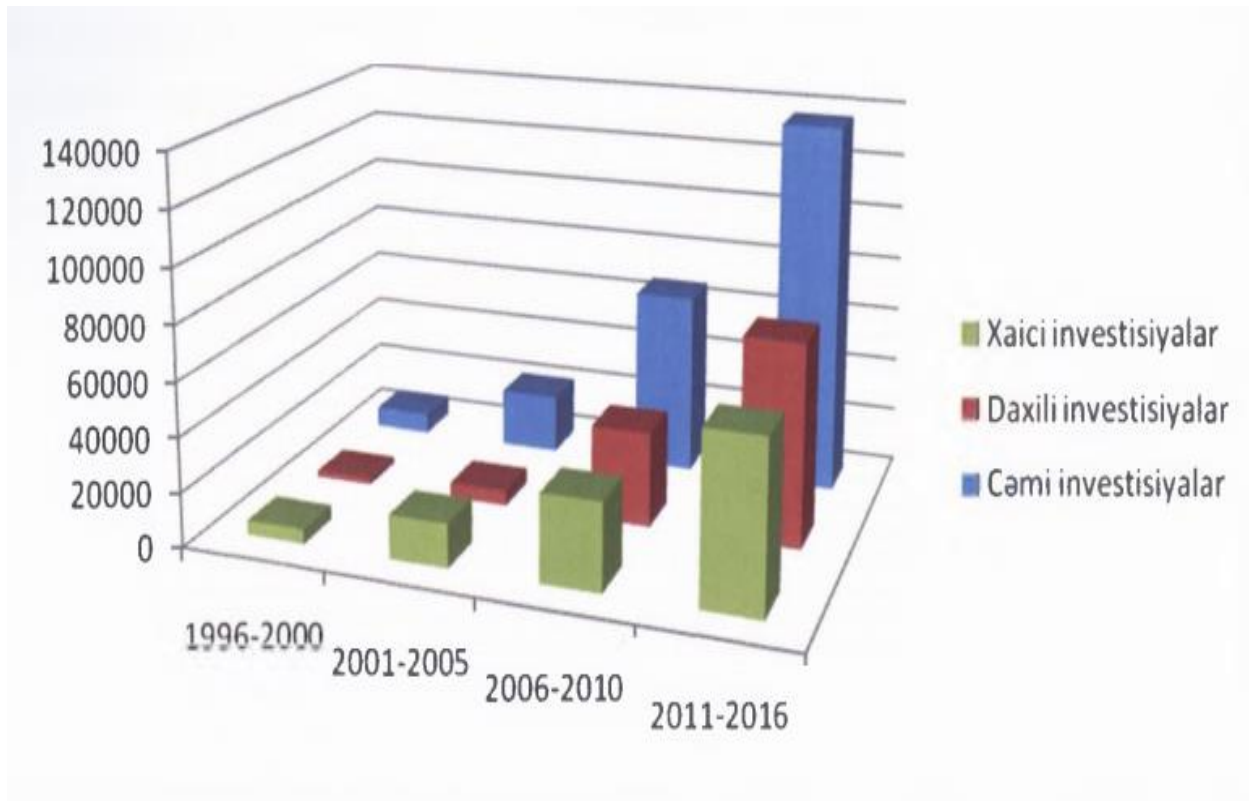
Şəkil 2.2. Polşaya yatırılan əcnəbi investisiyalar

İllər	Milyon ABŞ Dolları
2000	9 445
2001	5 579
2002	4 030
2003	3 982
2004	12 440
2005	9 719
2006	18 381
2007	21 643
2008	13 862
2009	11 889
2010	12 796
2011	18 258
2012	7 120
2013	*120
2014	13 883
2015	19 651
2016	22 074

Beynəlxalq yatırımlardan Polşaya ilk yeddi il ərzində 21 min milyon dollar ABŞ vəsaiti daxil olmuş və pik həddə çatmışdır. Qrafikə nəzər saldıqda asanlıqla görmə olurki, ilk 7 ildə vəsait az miqdarda düşmüş lakin sonra qalxdıqda külli miqdarda qaxmışdır. Lakin 16-cı ilə nəzər salaraq görmək mümkündürki, ən yüksək yatırım vahidi orada əks olunub. Ümumi illər arası investisiya yatırması 294.9 milyard dollar təşkil edirək 92 faiz artıma olmuşdur. Bu yatırımlarda əsasən Almaniya, Hollandiya və Fransa tərəfdən olmuşdur.

Polşadakı yatırımların əsası 2013 ilinə nəzər salsaq görərikki, Bloombereq şirkəti yatırım reytinginə görə ən üst səviyyədə yer almışdır. Ölkənin iqtisadiyatı hesabatında dəyişməz olan işçi performansı, şəffaf vergi və qanun sistemi kimi qeydiyyatla alınır.

Diaqram 2.2. Polşaya uyğun xarici və yerli yatırımlar

Eyni zamana dünya bankın hesablamalara görə , bu dövlət həm də Avropa Birlik ölkəsidir.

Ölkədə xarici yatırımcılar bu cür yatırım tövhələrindən istifadə edə bilər :

- Fond tərəfdən mükafat ;
- Qabaqlayıcı texnologiya ilə texnoparkların infrastruktur mövcudluğu ;
- Real vergi tutumları
- Araşdırma mərkəzi üçün vergi ayrılması ;
- Milli yatırım və məşgullük proqramı, logistika, təlim proqramı, mühafizə proqramları ;
- Özəlliklə iqtisad zonalarının (Region) mənfəət vergisi ;
- Dövlətin subsidiyaları ;

İnkişaf etmiş ölkələr maliyyələrinin 11% -ni köməklik kimi istifadəyə verir. Eyni formatda rəsmi olaraq inkişaf maliyələşməsi kimi klassifikasiya olunub 2 yerə ayrılır : inkişafa rəsmi dəstək və rəsmi maliyələşmə arasındakı fərq. Bu mövqedə son illərdir ki, maddi yardım kontekstində Amerika liderdir. Yardımın bir neçə növlərdən biri də texnoloji yardımdır. Amerika bu sahə üzrədə hər il 90% yardım göstərməkdədir. Bu yardım ehtiyacı olan ölkələrə lazımi ehtiyaclarının qarşılanmasıdır. Belə ölkələr mövqeyində çıxış etməkdədir. Alıcının və istehlakçının rəqabət qabiliyyətindən asılı olmayan bir baza yaradılır və yardım faizi yoxsul ölkələrin faizindən asılı olaraq dəyişir. Donor ölkəsinin ödəniş balansından edilmiş maddi yardımından alınan müsbət effekt əsaslıqla ya vəsait həcminə bərabər yada daha çox olur.

2.3 Müasir mega-texnologiyalar və onların iqtisadi səmərəliliyi

Qlobal iqtisadyönlü münasibətə nəzər salmada hazırkı informasiya vasitələrinin edilməmişlərdəndir. Həmin mexonizmlərlə ətraflı təklif olunmuş obyektlərə baxaq. Bəşəriyyətin tarixi dövründə sivilizasiyanın inkişafının maddi obyektləri əsas əmək predmetidir. Hökumətdə maddi sərvətlər iqtisadi gücə bərabər tutulur. İndiki dövrdə isə vəziyyət tamam dəyişib və bu dövrdə informativ mənbələr əlavə olunub. Belə aktiv mənbənin olması ölkənin milli sərvətində sayılır. Deyə bilərik ki, dolğun, adiqvat, gerçək və mümkünlülük saf informasiyada əsas üstünlük hesab olunur.

Mövcudiyyəti ilə fərd kompyuteri -fk və global şəbəkə yayımında informasiya həcm və cəldlik cəhətdən kifayət qədər artmışdır. Bu situasiya ilə əlaqədar innovativ ofislərin yüksəksürətli simsiz bağlanma texnikalarının uğurları sayəsində kəskin genişlənmişdir. Beləliklə VVi-Fi simsiz qoşulma texnologiyasının inkişafı sayəsində həmçinin də PON sinifinə aid optik rabitə xətləriylə təxminən bütün istiqamətlərdən internetə sürətli şəkildə qoşulma mümkündür. 5g və aşağı nəsilləri olan internet xidməti əsasən dövrün perspektivli nəsil mobil rabitələri növləri vardır. Amma internetin olması anbar və bu kimi çox bilik vasitələrin əldə olunmasını reallaşdırır. Alış satış, distributed, bank, sığorta, elektron ticarət, retail və bu kimi çox yönlərdə müxtəlif elektron və texnoloji məhsullar istifadə olunur ki bunlar da özləri : İP, Database, Cyber təhlükəsizlik, System Operasiyaları, ERP və SAP kimi retail, GPON\PON texnologiyası kimi şəbəkə proqram sistemlərinə bölünür. Bu kommersion vasitələrindən istifadənin üstünlükləri aşağıdakı adlandırmaq olar : Sadə interfeysin olması nəticəsində zəruri malların alınmasına xərclərinə minimuma endirilməsinə zəmin yaratmışdı.

Potensiallı tələbçilər qeyriməhdud sayını artırmasıdır. İnternetin istifadəsi zamanında əcnəbi alıcılara yönümlü ticarət bazarı şaxələndirmək mümkündür. Məhsul haqda məlumatını burada fərqli formada təqdimatı olar. İqtisadiyyat və

sənaye sahəsində informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı gözə çarpmaqdadır. Lakin elə silahlı qüvvələri ilə bağlı vəziyyət yetərli qədər mürəkkəb qalır. Əhalinin azlığı sayəsində iqtisadi kommersiya fəaliyyəti həyata keçir. XXI əsrdə öz yerini tutan amil internet mağazalarının olmasıdır. Bu səbəblə onlar vaxtlarının bir qismini televizor qarşısında keçirdib və bizdə eyni ilə bu əməliyyatı kompüterlər üzərində icra edirik. Bu zaman biz müxtəlif məlumatları internetdən əldə edirik. Bu səbəblə internet və TV haqqında geniş danışa bilərik.

Dövrümüzdə ən çox ziyarət olunan saylarda reklam yerləşdirilməsi mövcuddur. Bills Gatesin bu fikirləri uzun müddətdir ki, insanlar arasında etiraz doğurmur. Doğurdan da, günümüzdə uğurlu bir biznes İnternet saytını qurmadan mümkün olub. Firmanın özünəxas şəbəkə bloqları olmaması ölkədə qeyri mümkün hal kimi qeydə alınır. Bütün bunların nəticəsində xeyli vaxt qənaəti, bununla da yanaşı hesabat aparmaq mümkün olur. İdarəetmə və sahibkarlara deyil, eyni zamanda də bütün insanları bilik kompüter və proqramı təminatı tələb olunur. Ən çoxda qrafik, mətin redaktorlar, elektronin cədvəl bu tip tətbiqlər məlumat bazarlarında geniş yayılmaqdadır. Fəqət informativ təhlükənidə unutmamaq lazımdır. Bu termin tək həyatı vacib məqam olan maraqlar şəxsiyyət, cəmiyyət eləcə də, dövlətin xarici və daxili təhlükələrdən müdafiə vəziyyətini təhlükəsizlik haqqında qanun-da müəyyən olunur. Məlumat sahəsində təhlükəsizlik prosesi sahibkarlıq sahəsində özünü bu şəkildə tərənnüm edir:

- Firmanın müdafiəsi üçün softvvare təhlükədənqoruma proqramları ;
- Yoxlama təminatı ;
- Elektron imza ;
- Müdafiə üçün hazırlıq, etibarlılıq, kodlama ;
- Girişə nəzarət ;

Ölkədəki son informasiya texnoloji bazar sürətlə inkişafa uğrayır. Bu səbəbdən dolayı ekspert qiymətləndirməllərinə əsaslanıb ilhesabı arım həcmi 10%-dən artıqdır. Bu müddətdə təhlükəsizliyin sektorunda daha sürətilə inkişaf qeydə alınmaqdadır. Beləki, bütünlüklə mümkün olan üsulla bu məlumat keyfiyyəti müdafiyyəsinin təminatı həmdə mövcud resursları istifadəsinin olmamasına əsas verir. Ölkənin iqtisadi sahəsi sürətlə inkişafı inovativ kommunikativ texnoloji təkmilləşmə ilə sıx əlaqədardır. Yerli iqtisad sahələrin inkişafının inkişafı və səmərə forması komputer şəbəkələrin istifadə olunması sürətli istehsalat sistemlərinin olması və digər məqsədlərlə əlaqədar deyildir. Bəzi firma və idarələrin telekommunikasiya işləri uğurlu olmasına vacib və başlıca səbəbdır. Cəmiyyətin işgüzar həyatında bu şəbəkə texnikası ilə multimediya əsas rol oynamağa başladı.

İdarəçilik sahəsində proseslərinin müsbət istiqamətdə irəliləməsi üçün korporativ, daxili kompüter şəbəkəsinin həmdə internet komputer şəbəkəsi demək olur ki, bütün sahələrində istifadə olunur.

Daha çox yayılmaqda olan internet siferasında İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının iqtisadi bölmələrdə çox istiqamətdə mühüm rolu olmuş, K.T. ən çox xidmət sahəsində yayılmaqdadır. Bu sahə iqtisadiyyatda ən çox məhsul artımına və biznesin böyüməsinə yardımçılıq etmişdir. KTnin yayılmasında təsiri keçən fərqli aspektlərini ümümləşdirərək, demək olarki birbaşa asılılıq sürətini ötürülmə qabiliyyətinin iqtisadiyyatda struktur inkişafı üçün geniş-zolaqlı şəbəkələrin təkamülü izlənilib, orda yeni şəxələrin yaranmasıdır.

Təcrübə onu görsədirki, komputer şəbəkələrindəki kompleks tətbiq, business ticari processlərini yenidənəşkili həmçinin də istehsalın idarə olunmasında KTnin istifadəsilə gəlirin sürətlə artmasında başlıca rol oynamışdır. Geniş sferalı və simsız şəbəkələrin inkişafında business processlərin səmərəliliyinin artırılması yox,

həmçinində yüksək sürətliliklə həyata keçirməsini təmin edir. Bu sahənin inkişafı bir başa şirkət çalışanları üçün üstünlük yaratdı.

Bu təsirlər əməkdaşların rifahının artmasına imkan yaradırki, KT yayılmasını təmin edir. Var olan bütün aspektlər birlik təşkil edib bu qiymətlənmə dinamikasına müsbət təsir edir.

Məlum məsələ üzrə, hər təşkilat öz istehsalat xərclərini struktur xarakteristikalarına əsaslanıb evdə işləməyən əməkdaşlara fəal təsir göstərə bilər. Başqa imkanlarasa online təhsil və distant iş daxildirki, bu da şirkət və müəsisələr üçün xeyli ekonomik göstəriciləri ifadə edir. Güclü şəbəkə əlaqələri, internet istifadəsi, online yaxud məsafədən işləmə imkanları, eləcədə təhlükəsizlik prinsipləri əsasında şirkətin bu kimi artıq məsrəflərinin azalması mümkün hal hesab olunur. Bu sahə üzrə çalışan idarələr böyük bir diapazon açmaqdadır. Geniş sferada olan müraciətlər bu mağazalara daha çox tələb olmasına gətirib çıxardır.

Tədqiqatların qiymətləndirilməsi zamanı iqtisadi effekt ümumiliklə KT və şəbəkələr istifadəsi dəqiqliklə hesablandığı üçün, onların bu sahəyə etibarını yaradıb, birincisi – yeni təsir, statistikada onun tam dərinlikləri əks etdirilmir, ikincisə bu texnologiyaların sürətlə inkişaf etməsidir ki, bu səbəbdən dolayı statistikalar daha çox iqtisadyönlü bölmə kimi texnikaların potensial töhfəsin nəzərə alır. Tədqiqatlar göstərir ki, İnformasiya Kommunikasiya texnologiyaları istehsalda məhsuldarlığın artımına daha çox səmərəlilik qazandırır. Var olan bu şərtlər haqda məlumatlar göstərirki, informasiya cəmiyyəti nisbətən inkişafadoğru formalaşmaqdadır. İnformativ cəmiyyətin fərqliliyi ilə üstünlük təşkil etməkdədir.

Yaranmış əməliyyatı qiymətləndirməkdən dolayı kəmiyyətə, müvafiq analitik məlumatlar olmalıdır. Amma ciddi narahatlıqlar burada meydana gəlməkdədir, ona görə ki, statistik sistem bir inersiyadır və qaçılmaz gecikmələrlə bağlı yeni ölçülü göstəricilər tətbiq olunur. Texnologiyanın təsiri, infrastruktur, ticari bazar

xüsusiyyətləri sənayedən asılı olmaqla KT məşğulluğuna görə mübadilə olunur. İş yerlərinin azalmasının başlıca səbəblərindən biri də texnoloji tərəqqinin olması ola bilər, onu görə ki, alətlər avtomatik şəkildə intellektual olaraq idarə olunur. Bu proseslər daha çox rabitə və yüksək texnologiyalar sahəsində özünü büruzə verir. Əgər yeni texnoloji avadanlıq yaxud texniki cihaz icad edilən və ya təzə məmulat ərsəyə gətirən bir neçə iş yerləri – zavod, fabriki kimi bir çox iş obyektləri yaradılsa, insanlar arasındakı işləmə həvəsi və işsizlik səviyyəsi faizi də xeyli azalmış olar.

III FƏSİL. MÜASİR AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA İT-NİN İNKİŞAFI VƏ SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMLƏRİ

3.1 Azərbaycanca İT-yə qoyulan investisiyaların əsas mərhələləri

Respublikamızda aparılan uğurlu daxilindəki eləcə də xarici siyasət, həyata keçirilən islahətlər o cümlədən iri-miqyaslı layihələr sayəsində ictimai həyat iqtisadiyyatı həmdə, sosial siyasi yönərdə dinamik inşafa nail olmuşdur. Millətin demokratiklaşması həmçinin əhalinin yaşam tərzin yüksəlməsini ilə özünü büruzə verən bu tərəqqi respublikadakı beynəlxalq nüfuzu, özünüqoruma gücü, iqtisadiyönlü potensialı çoxalmasıyla dövlətimizin globallaşan dünyanı bərabərhüquqlu subyekt rolu kimi çıxışına eləcə də inkişafetməkdə olan ölkələrin sırasına qatılma üçün şərait yaratmışdır.

Hazırkı dövrdə ölkəmizin uzunmüddətli və bərqərar olunmuş inkişafı onun siyasətinin önəmli prioriteti istiqamətindən elan olunmuş informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sosialoji-iqtisadi sistemi bütün yönərinə və gündəlik insan fəaliyyətinə sürət ilə daxil edilərək, ictimai və iqtisadi əlaqələrin ayrılması mümkünolmayan tərkib hissəsinə cəvrilmişdir.

Son zamanlarda ölkəmizdə informasiya cəmiyyətinin bərqərarına görə və bunun bir hissəsi olaraq bu sahənin geniş tətbiqatı üzrə sistemli fəalliyət aparılır. Elə bu məqsədlə, Respublikanın rəhbərinin 2003 ilin fevral ayı tarixindəki, 01146 rəqəmli sərəncamıyla təsdiqini tapmış- Azərbaycan Respublikanın inkişafı adına informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzərə Ümümmilli Starategiya, bu planın həyata keçməsində ilk addım üçün nəzərdə tutulmuş 2005 ilində təstəqlənmiş 01055 nömrəli sərəncamıyla - ölkəmizdə informasiya rabitə texnologiyaların inkişafını 2005dən 3 il müddətində nəzərdə tutulan işlər bildirilə bilər.

Daha sonra 2005-2008 arası illərdə Elektron Azərbaycan adlı proqram bu hadisəni əyani olaraq sübuta yetirdi. Bu proqramın mövcudluğu sayəsində bir çox özəl sektor və onun sahibkarları olduqca böyük uğur və mənfəət əldə etdi. İKT – nin

son göstəriciləri sübut edir ki, bu sahə əhaliyə olduqca böyük dəstək yaratmaqdadır. Bunun üçün ölkəmizdə peşəkar mütəxəssislərin hazırlanmasına dair bir çox planlar icra edilməkdədir.

Poçt – rabitə xidmətlərinin sürətli inkişafına və eləcə də Elektron hökumət portalının yaradılması əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması üçün bu sahə üzrə görülməli olan öncül planlardan biridir. Həm də, informativ cəmiyyətinin istəklərindən yaranan dövlətin informasiya sistemlərinin inkişafı, informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, elektronimza və elektronik sənəd dövriyyəsinin tətbiqi, də ən vacib amillər içərisinə daxildir.

Innovativ telekommunikasiya sahəsində artıq mövcud passiv optik şəbəkələrin - PON (pasiv optik network) texnologiyası qovşaqlarda aktiv, pasiv komponentlər istifadə edən fiberoptik kabelləşmiş sistemdən ibarətdir. PON paylayıcı şəbəkə daha qəəətli və müxtəlif uzunluqlara çox sürətli şəkildə istifadəçilərin tələbatını ödəmək qabiliyyətli ötürməni təmini edilir. Belə ki, bu şəbəkə texnikası hansısa bir zədələnməni, sıradan çıxmanı nəzərə almadan durmadan xidmət edə bilir.

İstənilən abunəçi terminalı tipik yaşayış ya ofis binası üçün nazarda tutulmuşdur və bir necə yüz istifadəçi əhatə edə bilər.

Günümüzdə PON şəbəkəsinə malik kommunikasiya bölməsi çox rahatlıq və böyük məhsuldan olmaqla daimi optimal və məhsuldar işləmə modeli təklif edə bilər.

PON şəbəkəsinin istifadəsi provayderi istifadə edənlərinə yüksək keyfiyyət, zamanət verir. Bu səbəbdən bu texnika genişzolaqlı rəqəmsal hesab edilib hər aktiv istifadəçiyə maraqlıdır.

PON optik-lif üzərində genişmiqyaslı multiservis xidmətlərini təmin edib, çoxsaylı girişi, sürətlə inkişafı olan, ən perspektivli və güc mənbəsi sayılan texno ailəsinə aiddir.

3.2 Azərbaycan informasiya texnologiyasına qoyulan investisiyalar və onların təhlili

2005-2008ci illərdəki tarixində ölkəmizin Elektron Azərbaycan adlı proqramı sayəsində İKT və poçt rabitə sahəsində 5 illik zaman sərfində 26.3 % artım müşahidə olunmuşdur. Elə həmin zaman müddətində proqram üzrə investisiya qoyuluşu 850 milyon azn-dan daha artıq oldu.

Lakin son illərdə ölkəyə qoyulan İT-yönümlü yatırımların faizi digər neftolmayan sahələrə baxdıqda aşağıdır. Qrafik bu kimi deyimlərin isbatıdır.

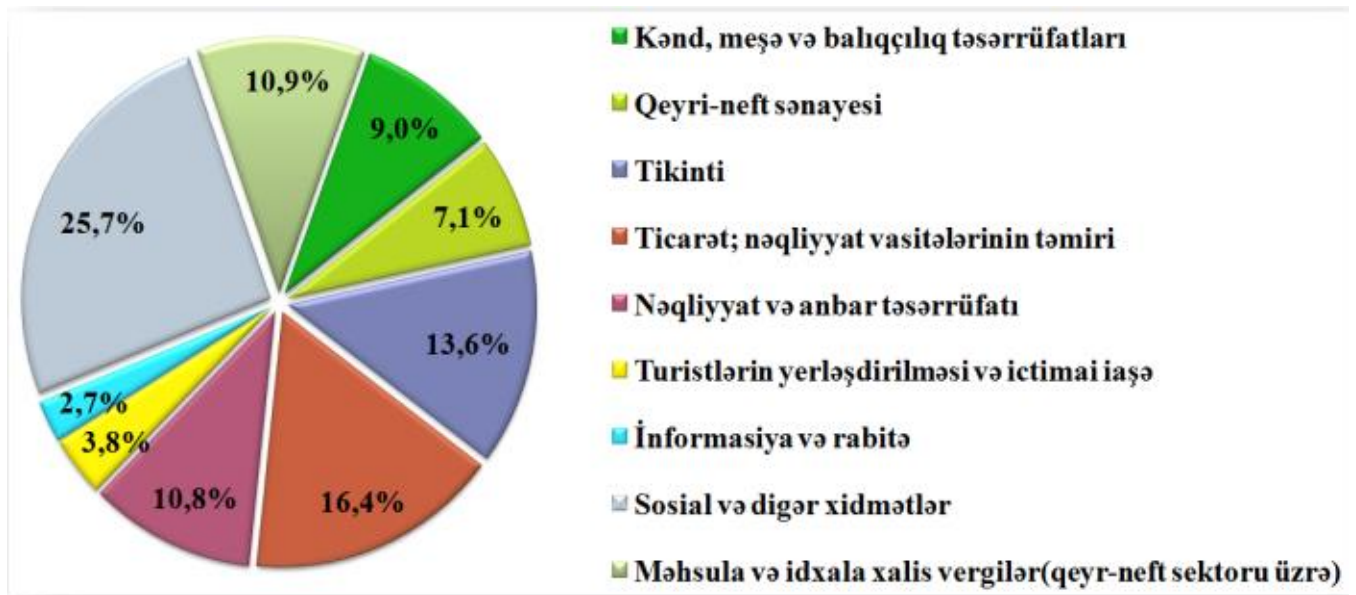

Diagram 3.1. Azərbaycandakı investor faizlər

Vətəndaşlara göstərilən telekommunikativ və rabitə xidmətlərin xüsusiyyətlərinin yaxşılaşdırılma ilə müxtəlifliyinin genişləndirməsi məqsədindən dolayı axır 6 il müddətdə ölkədəki elektron formatda olan Avtomat Telefon Stansiyaların sayında diagram göstərən faizin 49.9%-dən 89.24% - ə kimi , Bakı şəhərində isə 63.9% - dən 90% kimi artım müşahidə olunmuşdur. Dəyişməz qalmış şəbəkə operatorlar üzərində modernləşmə və inkişafyönümlülük sayəsində icraatı

baş tutan işlər nəticəsində bu dövrdəki telefon şəbəkələri qurulmasının həcmi 44.87% , telefon aparatları qurulma sayında 37.91% yüksəliş özünü göstərmişdir. İndiki dövrdə respublikaya görə hər 100 şəxscün mövcud aparat 28, paytaxtda 74, həmçinin mobil qurğu istifadəçisi ölkədə 100 nəfərcün 51 və Bakıda isə 92 təşkil etməkdədir. Qeyd etmək lazım ki, 63 rayon və 14 şəhər olmaq üzərə bütün regionlarda telefon qovşaqları mövcud, hətta 24 rayon və şəhərdə yeni nəsil rabitə şəbəkəsi- NGN quraşdırılmışdır.

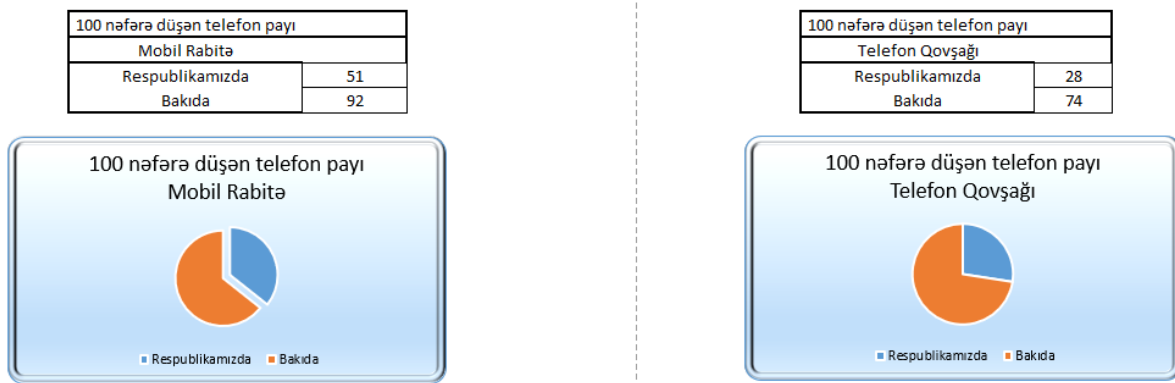

Diagram 3.2. Ölkəmizdəki şəbəkəyə bağlı 100 nəfərlik nisbət

MDBnin tərkibində dövlətlərarası ilk dəfə olmaqla respublikamızda Yeni Nasil Şəbəkələri (New Generation Network) texnologiyasının tətbiq edilməsinə başlanılmışdır. Hal - hazırda Sumqayıt, Abşeron, Bakı şəhərlərinin telefon şəbəkələriylə birgə, digər rayonlarda da, həm də Naxçıvan Muxtar Respublikada bu texnologiyalar tətbiq edilməkdədir. Respublikamızın uzaq güsələrində yerləşən və coğrafi yöndən naqillə telefonlaşdırılmasının mümkünü olmayan yaşayış massivlərində, telefon-rabitə üçün qurğuların quraşdırılması davam edilməkdədir. Yekun olaraq, bugünə qədər ölkədə mövcud yaşayış məntəqələrində telefon avadanlığı qurulmaqdadır. Bununla kifayətlənməyərək qeyd edəkki, ölkəmizin 20-dən çox regionunda naqilsız rabitə ilə xidmət texnologiyaları mövcuddur.

Respublika daxili telekommunikasiya avadanlıqlarının keyfiyyətin artırmaq məqsədiylə ölkənin rayonlarını birləşdirən fiberoptik naqıl yolları tikilib və istifadəyə verilmişdir. Azərbaycanın ərazi mərkəzlərin artıq 91%i optik kəbellə əlaqələndirilmişdir.

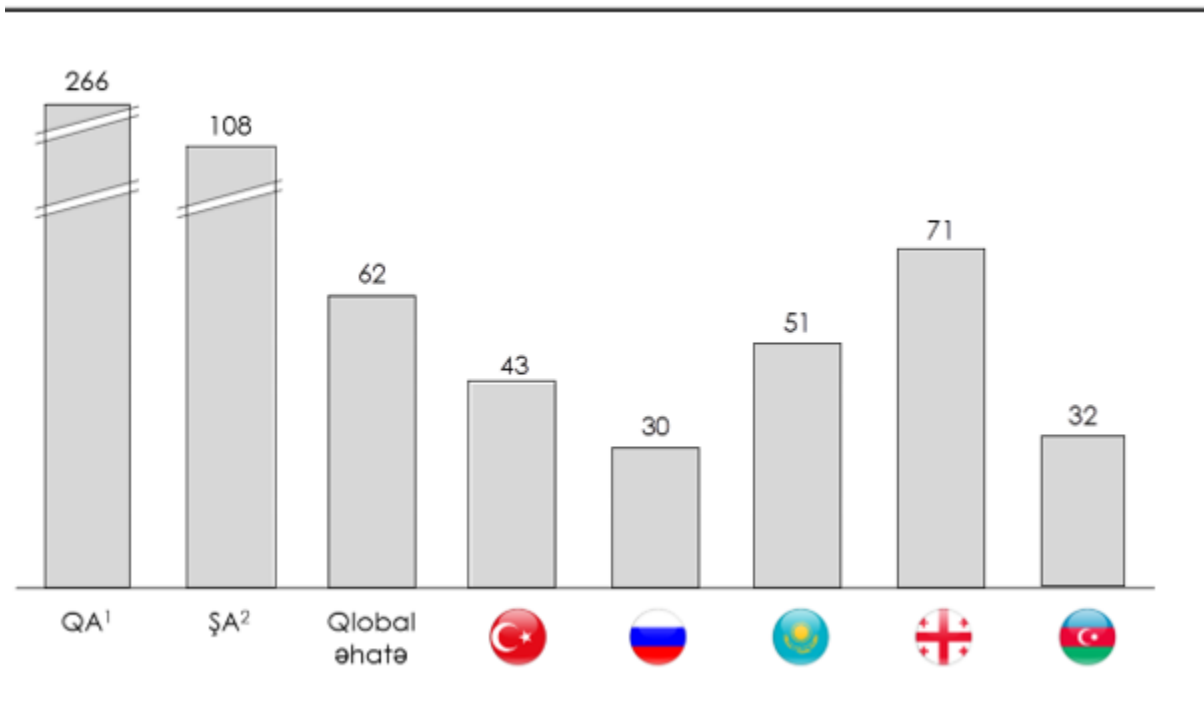
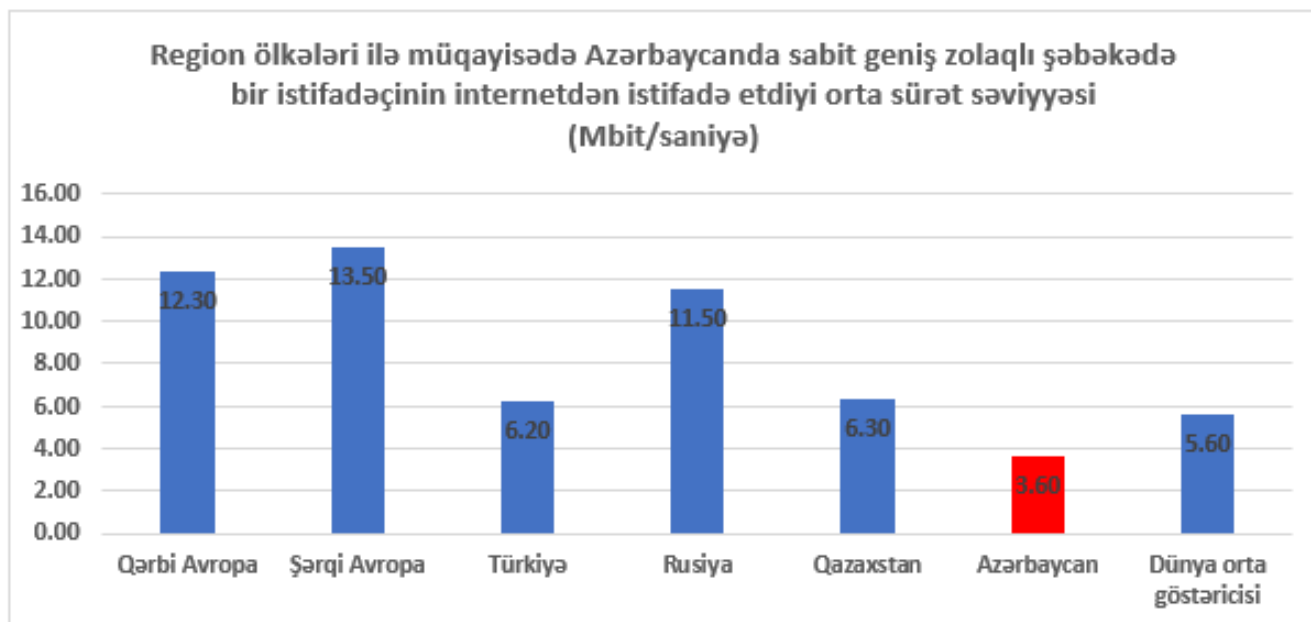

Diagram 3.3. Aktiv internet və rabitə istifadəsi statistikasi

Diaqram 3.4. Optik intertet sürəti istifadəsi

2015 ildən etibarən respublikamızda 567 yeni poçt məntəqəsi tikilib və istifadəyə verilmişdir. Bu layihə dünyanın-bankının maddi dəstək yardımıyla həyata keçirilən maliyyə xidmətlərin inkişafı layihəsi ərzində Azəripoçt DM-nin mövcud infrastrukturunun yenidən bərpa edilməsi və onun əməliyyatlarının avtomatlaşdırılması üzrə regionlarda ənənvi poçt və maliyyə xidmətlərinin, yüksəlməsi üzərə işlər görülməkdədir.

Respublikanın ərazisinin ələxsus da, ucqar regeon əhalisinin tədəqələrinin hamısının istifadə edəbiləcəyi ümum telekomunikasiya avadanlıqlarının və poçt xidmətlərinin təşkili üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu sahədə özəlləşdirmə üzrə planlar inşa edilməkdədir. Sistemlər beynəlxalq standartlara cavab verməkdədir.

Bu cəmiyyətə kecidinin təminatına, dövlətin qurumlarının hüquqi və fiziki fərdlərinə təklif etdiyi xidmətlərinin keyfiyyət kəmiyyətinin yaxşılaşmasına dair

planlardan biri də Elektronik Hökumət portalın formalaşdırılması üzərə layihələrin işığ üzü görməsidir.

Şəkil 3.1. E-GOV-un ölkəmizdəki logosu

Ölkədə elektronik imza xidmətinin tətbiq məqsədilə milli strukturun yaradılması üzərində işlər qeyd edilir və buda xidmət tətbiqləri sahəsindəki Elektron-Hökumət işlərin çox daha sürətli olmasına imkan yaradacaq.

2015 ilindən etibarən dövlət orqanlarının informasiyalaşma sahəsində çox işlər görülmüş, bunlara misal olaraq da respublika orqanlarının VVeb portalları yaradılmış, onlarda gov.az domainində yer almışdır. Bu sahə üzrədə dövlət üçün xidmətdə olan portalların güvənli, təhlükədən kənar olması səbəbindən vahidləşmiş konedensial multitəhlükəsizlik və serviz şəbəkələri yaradılıb tətbiq olunmuşdur.

Bunun üçün dövlət qurumları vasitəsilə informasiya xidmətiylə birlikdə, digər elektron formatlı xidmətlərdə göstərilməkdədir. Belə planlardan biri də elektronik bəyamnamələrin, komunal xərclərə görə boçların ödənməsi, elektron formada ərizələrin qəbulu və basqa xidmətlərdir.

Qlobal əməkdaşlıq inkişaf olunmuş, infrastruktur üzrə beynəlxalq biznes forumları eləcə də sərgi və konfranslar təşkil olunmuşdur. Məhşur şirkətlərin əksəri üçün respublikada nümayəndəlikləri açmış və iş fəaliyyətlərini genişləndirmişlər.

Hal - hazırdakı vəziyyət üzrə təhlil aşağıda qeyd və nəticələrə gəlmək üçün əsas verir:

1. İnfrastrukturun dözümlü inkişafı üçün təşkilatı, normativ hüquqi, texnika və texnologiyaya əsasən baza əsasən yaradıldı;
2. 2013 – cu ildən etibarən edilən böyük həcmli işlərinə baxmayaraq, sahədəki fərqli inkişaf dəyərləri hələ ki ümumdünya həmcinin Avropa üzrə orta səviyə üzrə aşağıdır;
3. Ölkənin dövlətin orqanlarının informativ mənbələri və sistemlərinin vahidlik prinsipi ilə standartları əsasında yaradılması və integrasiya olunmasına diqqət artırılmalıdır;
4. Ölkədəki sahəyə, xüsusi ilə də internetdən istifadənin genişlənməsinin durmadan artan tələbatını təmin etmək məqsədi ilə daha üstün göstərici həmcinin, keyfiyyətə malik olan xidmət və infrastrukturun göstərilməsi şərt olunmuşdur.

3.3 İnformasiya texnologiyalarına qoyulan investisiyaların səmərəlilik modeli (səmərəlilik indeksinin işlənməsi)

Müasir texnologiya dövründə idarələrin yeni informasiya resurslarının formalasdırılması ilə yanaşı onun inkişafı qeyd etdiyimiz istiqamətlər üzrə həyata keçirilir :

Informasiyanın məcburi mənbələrinin təhlili: işlənməsi, toplanılması, təhlili, informasiya verilməsi və son olaraq aşkar edilmiş problemlərin həlli ; Hər

hənsə bir problemlər araşdırılır və onların həll olunması üçün məcburi olan məlumatların müəyyən edilməsi;

Qərarlaşan fərdlər üçün ikinci bir seçimin hazırlanıb, müəssisədə ticarətin daha yeni formalarının istifadəsi üçün əsasdır bununla birlikdə, bu informasiyanın təhlükəsizliyinin təmini məsələlərində önəmli faktorlardır. Müstəqil olan bu ikili proses İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları anlayışının əsasını təşkil edir: İnformasiya texnologiyaları və kommunikasiya:

1. IT və kommunikasiya konsepsiyalarında ilkin mərhələ məlumatlandırma, məlumatların texnologiyası ;
2. İqtisad agentləri şəxslər arasında qarşılıqlı münasibət göstərilir ;

İnfrastruktur şəbəkəsi çox vacib eyni zamanda aktual bir məsələlərdəndir, İşin əsas məqsədi elmi tədqiqat nəticələrin şərhinin nəzəri üsullarla əsasların inkişafı üzərində daha uyğun management sisteminin bu infrastruktur sayəsində idarələri sayılmaqdadır. Önümüzə qoyulmaqda olan əsas məqsəd uyğun olaraq bölünənlər olub və aşağıdakı məsələləri həll edilməkdədir: Texnologiyaların formalaşması və onların nəzəri təhlil mexanizmi: Şəbəkə təşkilatlarının inkişafı və onun müasir vəziyyəti tədqiqi: Təşkilatın elementləri və hazırlanma texnologiyaları; metodik yanaşmalar və prinsiplərin əsaslı şəkildə idarəsi.

Bu texnologiyalar siyasətdə zəruriliyini müəyyənləşdirir. Məlumatlandırma fərqli sahələrin inkişafı istiqamətində IT və rabitə texnologiyalarında ortaq planlaşmasının formalaşmasına səbəb olurr. Bu hadisə də dünya informasiya cəmiyyətinə daxil olmasına zəmin yaradır. Bir mənalı informasiya məkanının formalaşması üçün başlıca istiqaməti dəyişmək daha münasibdir. Sonrasında isə belə informasiyanın hüquqi cəhətdən lazımi tədbirləri görüb qorunması nəinki texnoloji systemin təkmilləşməsi həm də xaric və daxili təhlükələrdən qoruyacaq.

Müasir dövrdə internet dünyada globallaşma prosesinin əsas nümunələrindən biri olaraq, cəmiyyətin hərtərəfli fəaliyyətinin tərkib hissəsindən biridir. Yeni dünya modelində hər bir insanın və cəmiyyətin inkişafı bilavasitə internetlə bağlıdır və inkişaf edən ölkələrin gücünü xarakterizə edən ən mühüm parametrlərdən biri adambaşı internetdən istifadənin sürətidir.

Ölkəmizdə əhalinin hər 100 nəfərindən 47-si internet istifadəsinə baxmayaraq internet sürətinə görə sıralamada 150-son yerdən birini tutur. Bu göstərişə görə Rusiyadan 3 dəfə, Türkiyə və Qazaxıstan dövlətlərindən 2 dəfə geridir (Azərbaycanda sürət 3.7 Mbit/sn \ Rusiyada 11.8 Mbit/sn-dir).

Prezidentimiz tərəfindən təsdiqlənmiş fərmanla Azərbaycan Respublikasında telekommunikativ informasiya texnologiyasının inkişafına dair Stratejik Yol Xəritəsində sabit genişzolaqlı şəbəkə vəziyyəti belədir :

Göstəricilər	“Aztelekom” MMC	Bakı Telefon Rabitəsi İstehsalat Birliyi
İstifadə edilən internet resursunun sürəti	52 Gbps	80 Gbps/s
XDSL və FTTx istifadəçilərinin sayı	194 325	195 210 (ADSL)

Şəkil 3.2. Azərbaycanda internet sürəti göstəricisi

Hal-hazırda ölkədə beynəlxalq şəbəkə çıxışı olan 2 bazar iştirakçısı nəzarət edir :

1. Deltta Telekom LTDS MMC-90%-i (500 GBit/sn)
2. Azərtelekom MMC-10%-i (50 GBit/sn).

Bu təşkilatların investik sərmayələrlə keçid etdiyi PON\G-PON texnoloji fiberoptik şəbəkənin istifadə özəllikləri aşağıda qeyd edilir.

Ümumiliklə PON işləməsi belədir :

- OLET siqnallar işığa cevrilir ;
- Fiber olmaqla uzun məsafələr olduqda işıq sürətiylə siqnalı daşıyır ;
- Spliter bir optik bölməni lazımi halda ayrı hissələrə xırdalayır ;

G-PON isə PON nəslinin yenilənmiş formatı olub, daha yaxşı üstünlüklər təklif edir və fərqli cəhətləri ilə özünəməxsus xidmət göstərir.

1. Daha geniş diapazon olmaqla G-PON siqnalı saniyələr ərzində 25km-30kmya qədər ötürə bilmə ;
2. Daha sürətli xidmət ilə 5 Gbps sürətindən 45 Gbps sürətinə qədər ötürmə ;
3. Daha az yer tutma, daha az kabel istifadəsi ;
4. Aşağı qiymət məqsədilə köhnə qiymətin 63% endirilmə və yüksək xidmət ;
5. Güclü əlaqə məqsədilə eyni zamanda minlərlə fərdin yüksək internet istifadəsi ;
6. Ekoloji səmərəlilik ilə istifadə ərazilərində problemsiz şəkildə işlənməsi və çox zəif elektrik keçirmə ilə təhlükəsizdir.

ONU	Məsafə (km)	Dalğa Uzunluğu (nm)	Kabel sönmə (db/m)	Splitter itkisi (db)	Konnektor sönmə (db)	Tələb olunan itki (db)
16	10	1310	0.4	14.5	2.5	21
16	20	1550	0.3	14.5	2.5	23
32	10	1310	0.4	17	2.5	23.5
32	20	1550	0.3	17	2.5	23.5

Cədvəl 3.1. G-PON texnologiyasının ötürmə gücü

NƏTİCƏ

İqtisadi nəzəriyyələrdən məlumdur olduğu üzrə, ölkə iqtisadiyatında investisiyaların çox mühim əhəmiyyəti vardır. Ölkə qarşıya qoyulan hədəflərə çatmaq məqsədilə innovasiyalı məhsullar istehsalının təşkilinə, yaxud elm-texniki tərəqqinin ən müasir nailiyyətlərinin tətbiqinə yönəlməlidir. Ölkə iqtisadiyyatının başlıca problemi innovasiyaların mənimsənilməsi və onların sistemli şəkildə formalaşmasıdır. Bu yatırımların artım təminatı məqsədilə bazar avadanlıqlarının təkmilləşdirilib genişləndirilməsi, iqtisadi artımı təmini üçün investisiyaların iqtisadiyyatın əsas hissələrə yönəldilməsi, iqtisadi quruluşda elmi tutumlu sahələrin payının çoxalması məcburi hal hesab edilir. Lakin investisiyaların ölkə iqtisadiyyatındakı təsiri ölkənin sosial rifahı, iqtisadi vəziyyəti kimi önəmli faktorlardan əlavə dövlətlər və şirkətlər arasındakı münasibətlər eləcə də rəqabət, iqtisadi inkişafda təsiri olan maneələr (gömrük maneələri, qiymət bahalıq, ölkələr arasından mövcud olan siyasi fikir ayrılıqları və s.), reklam, müştəri maraqları kimi əsas faktorları nəzərdən keçirmək mühim aspektlərdir. Belə ki, investitorlar hər hansı bir investisiyanı həyata keçirməzdən əvvəl müştəri maraqları, müştəri psixologiyasını dərinlən analiz edir daha sonra isə investisiya risklərini müəyyən edir. Ölkəmizdəki investisiya siyasətinin əsasını xarici investisiyaların daha çoxu neft sektoruna edilən yatırımlar təşkil edir və investisiyaların həcmi milyard dollarlarla hesablanmaqdadır.

Lakin respublikamızda mövcud müasir investisiya siyasətinin neftdən asılılığını azaldılmasına, o cümlədən qeyri-neft sahəsi investisiyalarına yönləndirilməsi yoluyla o sektorun müasir inkişafına nail olmaq olar. Bu hala nail olmaq üçün ölkəmiz bir çox yenilikçi investisiyalar etməkdədir. Bu yatırımlar siyahısına Elektron Hökumət Portalının hazırlanması, Elektronik imza eləcə də başqa bir çox

texniki və texnoloji yönümlü start-uplar həmçinin projektlərə yatırılan yatırımları aid edilməsi mümkündür. Bununla yanaşı hazırda optik-lifli rabitə xətləri çox sürətli şəkildə inkişaf edir bu səbəbindən də dünyadakı optik internet istifadəçilərin sayı durmadan həndəsi silsilə olmaq üzərə artır.

Buna timsalla hal-hazırda ölkəmizdə PON (Passiv Optic Network) texnologiyasının yeni nəsillərdən biri olan G-PON texnologiyası tətbiq olunmaqdadır. Belə ki, bu optik lifli rabitə xətlərinin çəkilməsi həm distributor olaraq mərkəzləşmə funksiyasını yerinə yetirir, həmçinin iqtisadi cəhətdən ölkə büdcəsinə xeyli gəlir gəlməsinə səbəb ola bilər. Xərc tələbinə və həssaslığına əsasən etibarsız kimi görünsə belə son dövrlərdə yeraltı rabitə xətlərinin çəkilməsi bu tərz problemlərin həllinə yol açır. Bu cür sürətli rabitə xətlərinin çəkilməsi günü-gündən artan provayder şirkətlərinin arasında rəqabətin yaranmasına və vahid mərkəzləşmiş telekommunikasiya-rabitə şəbəkəsinin qurulmasına səbəb ola bilər. Belə sistemin qurulması təkcə fiziki şəxslər, yəni ölkədə yaşayan hər bir səravi vətəndaşın yararlanması ilə bitməyəcək həmdə hüquqi şəxslər yəni bir çox nəhəng müəsisələr bu cür texnologiyadan istifadə edərək yüksək sürətli internetdən istifadə etməsinə yol açar bilər.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Dilində

1. Nəzərli G. İqtisadi dirçəlis və institusional investorlar, Bakı 2007
2. Bəxudarov Mənsur və Mamedov Nüsrət, İqtisadi Təhlükəsizlik, Bakı 2005
3. Məhərrəmov M, Aslanov G.H. Xarici iqtisad fəaliyyətində tənzimlənmə, Bakı 2008
4. Hacıbalayev M. İqtisadiyyatın inkişafında investisiya siyasətindəki qiymət amiliylə əlaqələndirilməsi, Bakı 2012
5. Bayramlı M. Dünya Bank - Azərbaycanın iqtisadi inkişafını dəyərləndirmə, Bakı 2009
6. Sabirov Nəzər Xarici İnvestisiyalar və Qloballaşma , Bakı 2011
7. Allahverdi Hüseyn İnvestisiya proseslərində tənzimlənmə, Bakı 2003
8. Şükürlü Nəcməddin İnvestisiya mühitində onun formalaşmasında təsiri olan başlıca amillər 2008
9. Bəxudarov Məcid Azərbaycanın inventar təhlükəsizlik, 2018
10. Məhərrəm Aslanov Xarici iqtisadiyyat fəaliyyətin düzgün yönləndirilməsi 2008
11. Abaslı Çinar Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolları Bakı 2002
12. Hüseynli Tofiq İnvestisiyaların stimullaşmasıyla vergilər siyasəti 2008
13. Əlili Mahir İqtisadiyyatın formalaşma və inkişafı problemləri Bakı 2012
14. Bayraməliyev Valeh İnvestisiyaların İTdəki rolu Bakı 2009
15. Məmmədzadə İsmayıl Milli iqtisadiyyatda İT Bakı 2019
16. Namazova Cəlalə İnvestisiya qoyulmasının nəzəri, metodoloji əsasları

17. Bayramlı Hacı Ötən il investisiya qoyuluşları
18. Hacıağayev Tahir İT investisiyalarının iqtisadi istiqamətlənmələri

Rus Dilində

1. Терра Ч. Экономика Азербайджан на путях глобализации. Баку, 2007
2. Маркс К. Эко-Капитал 2009
3. Максимов Ф. Реальные инвестиций
4. Адам Сми. Е. Капитал и прибыль 2008
5. Кадочников С. Международно экономическая политика.
6. Зимин А.И. Международно-правое иностранных инвестиций. 2001
7. Максимов В.К. Мировая экономика. 2007
8. Малый экономический словарь А.Н.

İngilis Dilində

1. Fisheir I. The nature of capitals and incomes. New York
2. Johnah Bateis Clark. The Distribution of Wealths: Interests and Profites.D
3. J.Hirshleofer. Investiments Decisions under Uncertainty: Choices-Theoretict Approaches

İnternetdən İstifadə Olunmuş Resurslar

1. www.cutt.ly/xyD3NAm
2. www.cutt.ly/ayD3VTm
3. <http://tiny.cc/by2upz>

4. www.cutt.ly/PyD39yo
5. www.rb.gy/199g6m
6. www.cutt.ly/NyD32IK
7. www.rb.gy/em0sap
8. www.cutt.ly/WyD30Ft
9. www.cutt.ly/HyD30cM
10. www.rb.gy/mwrluw
11. www.rb.gy/gzlvlg
12. www.cutt.ly/ayD315E
13. www.cutt.ly/ZyD31Jv
14. www.rb.gy/4s3twx
15. www.rb.gy/ptnogj
16. www.cutt.ly/YyD32qw
17. www.cutt.ly/gyD31xF
18. www.cutt.ly/myD31qk
19. www.rb.gy/4yqq4b
20. www.cutt.ly/EyD3MUZ
21. www.rb.gy/cvq9mw
22. www.cutt.ly/VyD3MiI
23. www.oilfund.az
24. www.cutt.ly/SyD3NqL
25. www.cutt.ly/hyD3BxD
26. www.rb.gy/yzsww
27. www.cutt.ly/UyD3Vwi
28. www.cutt.ly/8yD3V9l

ANNOTASIYA

İnformasiya Texnologiyası insan yükünün azaldılmasına, işlərin daha sadə və az zamanda həll olunmaya eləcə də daha etibarlı və operativ olmasına yönəlmiş bir elm sahəsidir. XX əsrin 60-ncı illərindən bu günə qədər informasiya texnologiyası daim durmadan inkişaf edib. Bu inkişafa isə çox böyük miqdarda olan iqtisadi yatırımlar sərf edilir. İnformasiya texnologiyaları elmi inkişaf etdikcə, yeni növ elmi termin, anlayışlar da yaranmış həmçinin də gündəlik həyatımıza daxil olmuşdur.

Hazırkı dövrlərdə dünya ölkələrinin inkişaf olunmasında yatırımların rolu müstəsna şəkildə əhəmiyyətli olmaqdadır. Dövlətin investisiya siyasəti, investisiya resurslarını dərinlən müəyyən edərək o cümlədən səmərəli sahələrə istiqamətləndirilməsi mütləq şərtidir. Belə ki, xüsusilə qeyd etmək mütləqdır ki, dövlətin investisiya yatırımlarının maliyyələşdirilməsi nə dərəcə çox olarsa, qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq məqsədi ilə innovativ məhsullar istehsalının təşkili o cümlədən texniki elmi tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin istehsalatına eləcə də ölkə iqtisadiyyatının birjasına çox böyük təsir edəcək. Beləliklə bu investisiyalar təhlükəsiz iqtisadi inkişafı həmçinin ölkə iqtisadiyyatındakı mövcud rəqabət qabiliyyətini təmin etməkdədir. Məhz bu səbəbdən dolayı bu investisiyalar əhalinin həyat səviyyəsini də yüksəldilməsinə şərait yaradır.

İnformasiya texnologiyalarında investisiya qoyuluşları mövzsuna nəzər yetirsək tədqiqat işinin obyektı və predmetində yeni iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının təhlili dayanır. Tədqiqat işinin obyektı informasiya texnologiyaları sahəsinə qoyulan investisiyaların səmərəliliyinin müəyyən olunmasıdır.

Tədqiqat zamanı ölkəmizdə və dünyada informasiya texnologiyalarına qoyulan investisiya yatırımları təhlil olunmaqdadır.

İşdə dünyada mövcud olan ən innovativ informasiya texnologiyalarından olan simsiz internet şəbəkəsi, VVİFİ, optik internet istifadə və kabelləşmə texnologiyası olan PON, G-PON kimi texnologiyalar eləcə də Hardvvare, Softvvare texnologiyaları, məlumat bazası texnologiyaları həmçinin Azərbaycanda mövcud olan və tətbiq edilmiş çox texnologiyalardan bəhs edilib. Bunlara Elektron Hökumət, Elektron sənəd dövriyyəsi, yeni tətbiq olunmaqda olan optik internet və kabelləşmə şəbəkəsi aiddir.

Bu işdə informasiya texnologiyasına qoyulan iqtisadi investisiyalar, onların ölkələr üzrə mahiyyəti və bununla yanaşı investisiyaların iqtisadi səmərəliliyi eləcə də ölkəmidə tətbiq olunmuş texnologiya və edilən yatırımlar kimi mövzulara toxunulmuşdur. Bu sahədə icmal nəticə verilmişdir.

РЕЗЮМЕ

Информационные технологии - это область науки, нацеленная на снижение нагрузки на человека, упрощение и ускорение, а также повышение надежности и эффективности. С 1960-х годов по настоящее время информационные технологии постоянно развиваются. Большие суммы экономических инвестиций расходятся на это развитие. Поскольку информационные технологии развиваются с научной точки зрения, новые научные термины и концепции появились и вошли в нашу повседневную жизнь.

В настоящее время роль инвестиций в развитии каждой страны имеет особое значение. Крайне важно, чтобы инвестиционная политика государства глубоко определяла инвестиционные ресурсы, а также направляла их в эффективные области. Таким образом, следует отметить, что чем больше финансирование государственных инвестиций, тем больше влияние на организацию производства инновационной продукции, в том числе на производство последних достижений научно-технического прогресса, а также на фондовый рынок экономики страны. Таким образом, эти инвестиции обеспечивают безопасное экономическое развитие, а также существующую конкурентоспособность экономики страны. Именно поэтому эти инвестиции создают условия для повышения уровня жизни населения.

Если мы посмотрим на тему Инвестиции в информационные технологии, то объектом и предметом исследования является анализ инвестиций в новую экономику. Объектом исследования является определение эффективности инвестиций в информационные технологии.

В исследовании анализируются инвестиции в информационные технологии в нашей стране во всем мире.

В этой статье рассматриваются экономические инвестиции в информационные технологии, их характер по странам, а также экономическая эффективность инвестиций. Сводный результат был дан в этой области.

SUMMARY

Information technology is a field of science aimed at reducing the burden on a person, simplifying and accelerating, as well as increasing reliability and efficiency. From the 1960s to the present, information technology has been constantly evolving. Large amounts of economic investment are spent on this development. As information technology develops from a scientific point of view, new scientific terms and concepts have appeared and entered into our daily lives.

Currently, the role of investment in the development of each country is of particular importance. It is imperative that the investment policy of the state deeply defines investment resources and also directs them to effective areas. Thus, it should be noted that the greater the financing of public investment, the greater the impact on the organization of production of innovative products, including the production of the latest achievements of scientific and technological progress, as well as on the stock market of the country's economy. Thus, these investments ensure safe economic development, as well as the existing competitiveness of the country's economy. That is why these investments create the conditions for improving the living standards of the population.

If we look at the topic of "Investments in information technology", the object and subject of research is the analysis of investments in the new economy. The object of research is to deterministically the effectiveness of investments in information technology.

The study analyzes investments in information technology in our country and around the world.

This article discusses economic investments in information technology, their nature by country, and the economic efficiency of investments. A consolidated result has been given in this area.